

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ: ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ «ΑΛΛΙΟ» ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ;¹

Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy²

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνουμε έξαρση στην προώθηση της Συμβουλευτικής και ενασχόληση όλο και περισσότερων με το πεδίο αυτό. Το άνοιγμα αυτό του χώρου δείχνει καταρχάς την αναγκαιότητα εφαρμογής της Συμβουλευτικής σε περισσότερα πλαίσια που σχετίζονται με την ανάπτυξη του ανθρώπου. Ήδη, στο πλαίσιο της Αγωγής, προωθούμε συστηματικά ένα πιο σύγχρονο προφίλ του εκπαιδευτικού ως επαγγελματία με βασικό άξονα το *δάσκαλο ως σύμβουλο*. Παράλληλα, ο αριθμός των ανθρώπων που επιδιώκουν να ασχοληθούν με τη Συμβουλευτική σε επαγγελματικό επίπεδο διαρκώς αυξάνει. Τα πτυχία και τα πιστοποιητικά 'ειδικών' Συμβουλευτικής, όπως και τα δίκτυα Συμβουλευτικής, πληθαίνουν διαρκώς. Ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός ενδιαφερομένων δηλώνει *ειδίκευση* στη Συμβουλευτική. Τι σημαίνει, άραγε, το φαινόμενο αυτό; Οι πάντες μπορούν να ασχοληθούν με τη Συμβουλευτική; Εξασφαλίζει την ποιότητα εφαρμογής της Συμβουλευτικής το 'πιστοποιητικό', το 'χαρτί', η πιστοποίηση κάποιου ως συμβούλου με κύριο εχέγγυο τους τίτλους σπουδών;

Ταυτόχρονα, με το 'άνοιγμα' των γεωγραφικών συνόρων έχουμε εφεύρει και τον όρο 'Διαπολιτισμική Συμβουλευτική'. Τι σημαίνει ο όρος αυτός; Πώς και για ποιους λόγους διαφοροποιείται η Συμβουλευτική από τη *Διαπολιτισμική Συμβουλευτική*, αλλά και από άλλου είδους κατηγοριοποιήσεις όπως είναι, για παράδειγμα, η *Επαγγελματική Συμβουλευτική*;

Η θέση που υποστηρίζουμε είναι ότι απαιτείται κριτική προσέγγιση στα πράγματα και, ειδικότερα, κριτική αποδόμηση όρων και εννοιών.

Στην εργασία αυτή θα επιδιωχθεί να δοθούν απαντήσεις και να δημιουργηθεί προβληματισμός σχετικά με ερωτήματα που διατυπώνονται. Ειδικότερα, βασικοί στόχοι της εργασίας είναι:

- ✚ να προβληματιστούμε τον όρο και τη στοχοθεσία της Συμβουλευτικής,
- ✚ να 'επαν-επισκεφτούμε' το πεδίο αυτό και τις βασικές δεξιότητες Συμβουλευτικής με μια 'ψυχοσυνθετική' οπτική,
- ✚ να συνειδητοποιήσουμε την *πολυπολιτισμικότητα* της 'γεωγραφίας' του προσώπου,
- ✚ να αντιληφθούμε την αναγκαιότητα της *αυτογνωσίας* και της προσωπικής ανάπτυξης μέσα από μια *διαπολιτισμική* προσέγγιση του εαυτού,
- ✚ να αντιληφθούμε, επίσης, την αναγκαιότητα της κριτικής *κοινωνιογνωσίας*,
- ✚ να συνειδητοποιήσουμε τη *διαπολιτισμική* φύση των δεξιοτήτων Συμβουλευτικής, και
- ✚ να διαπιστώσουμε τη σχέση ανάμεσα στη Συμβουλευτική και στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική.

Abstract

Recently we have witnessed an increased interest in the promotion of Counselling and in the involvement of more and more individuals in this field. The opening up of the field to more people is first-hand evidence of the necessity for its application in more contexts related to personal development. In the context of education we have already systematically promoted a profile of the teacher as a professional which recognizes the aspect of the *teacher as counsellor*. In parallel, the number of individuals who wish to be involved in Counselling at a professional level also keeps increasing. The number of 'specialist' diplomas and certificates in Counselling multiply continuously. Counselling networks emerge almost everywhere. What does this phenomenon mean? Can anybody undertake the role of Counsellor? Can the quality of counselling be secured through one's certification based on diplomas and studies?

At the same time, through the 'opening' of geographical borders, the term 'Intercultural Counselling' has been invented. What does the term mean? In what way and for what reasons is Counselling differentiated from Intercultural Counselling, as well as from other categorizations such as Career Counselling or Guidance?

We support the position for the necessity of a critical approach to issues as the above and, in particular, a critical deconstruction of terms and meanings.

¹ Δημοσιεύεται στο: *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής – Προσανατολισμού (2005)*

² Η Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy είναι Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και Πρόεδρος της Διακρατικής, Διεπιστημονικής Εταιρείας ΣΥΝΘΕΣΗ: ο Κύκλος των Εφ-ευρητικών Εκπαιδευτικών.

This presentation is an attempt at suggesting answers to questions such as the above, as well as for contributing to the development of a problematic with regard to the questions posed. In particular, this paper intends:

- to problematise the terms and aims of Counselling,
- to 're-visit' this field and the basic counselling skills with a psychosynthetic 'look',
- to contribute to the concientization of the multiculturalism - the 'geography' of the person,
- to show the necessity of *self awareness* and personal development through an intercultural approach of the self,
- to show the necessity of critical *social awareness*,
- to help us become conscious of the intercultural nature of the basic counselling skills, and
- to highlight the relationship between Counselling and Intercultural Counselling.

1. Εισαγωγικά ...

Στόχος κάθε συμβουλευτικής διαδικασίας είναι ο άνθρωπος³ και η παροχή βοήθειας προς αυτόν με σκοπό τη θεραπεία και την ανάπτυξή του, τη δυνατότητά του για επιτυχέστερη αντιμετώπιση προσωπικών, αλλά και κοινωνικών προβλημάτων⁴. Ο γενικός αυτός στόχος είναι σαφής, ευδιάκριτος και κοινός σε οποιονδήποτε ασκεί (ή θέλει να ασκήσει) Συμβουλευτική, ιδιαίτερα στο πλαίσιο ενός κριτικού και αναπτυξιακού μοντέλου⁵. Ωστόσο, στην πράξη ο συγκεκριμένος ρόλος που ο κάθε σύμβουλος θα επιλέξει να ασκήσει κατά διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας είναι βέβαιο ότι θα διαφοροποιείται ανάλογα με το βαθμό της δικής του προσωπικής ανάπτυξης, τις αρχές και τις παραδοχές του, το εύρος και το βάθος της θεωρητικής του ενημέρωσης, τις δεξιότητες και την εμπειρία που ο ίδιος διαθέτει, καθώς και τη γενικότερη φιλοσοφική του τοποθέτηση ως προς το 'δίδυμο' άτομο-κοινωνία⁶.

Το ζήτημα της πολυπλοκότητας των ανθρώπινων και κοινωνικών σχέσεων, αφορά άμεσα στο δίδυμο άτομο-κοινωνία. Αναλυτικότερα, ο τρόπος με τον οποίο θα αποκωδικοποιήσουμε ή θα αντιληφθούμε τους μηχανισμούς ένταξης του ατόμου στην κοινωνία θα οδηγήσει στην υιοθέτηση ενός μοντέλου και μιας προσωπικής κοσμοθεωρίας, η οποία, ιδιαίτερα στο πλαίσιο μιας συμβουλευτικής σχέσης, θα καθορίσει, στη συνέχεια, τον τρόπο με τον οποίο θα προσεγγίσουμε τον άλλο. Οι δύο βασικές προσεγγίσεις σύμφωνα με τις οποίες ιστορικά αντιμετωπίζεται το ζήτημα αυτό αναφέρονται περιληπτικά⁷ πιο κάτω.

Ενδεχομένως πιστεύει κανείς ότι το άτομο δεν έχει δυνατότητα επιλογής ούτε δημιουργεί ενεργά την εμπειρία του, αλλά ότι η ένταξή του στον κόσμο, με τους συγκεκριμένους της περιορισμούς, καθορίζει τόσο το είδος των εμπειριών που θα έχει στη ζωή του όσο και την ερμηνεία αυτών των εμπειριών για την οικοδόμηση του εαυτού του. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, λοιπόν, το άτομο δεν είναι ο συγγραφέας της ζωής και της εμπειρίας του, αλλά μάλλον η εμπειρία εγγράφεται και ερμηνεύεται⁸ ή αποκωδικοποιείται απλά για λογαριασμό του από δυνάμεις όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία, η εκπαίδευση, τα ΜΜΕ και η γενικότερη κουλτούρα ή το «Άλλο», κατά τον Λακάν. Στην περίπτωση αυτή ο σύμβουλος τείνει να θεωρεί ότι το περιβάλλον καθορίζει το άτομο πλήρως και ότι προϋπόθεση για την όποια βελτίωση της θέσης του είναι η αλλαγή των κοινωνικοοικονομικών δομών που το καθορίζουν.

³ Στην εργασία αυτή θα χρησιμοποιούμε άλλοτε το θηλυκό και άλλοτε το αρσενικό γένος.

⁴ Αναλυτικότερα στο Κοσμίδου- Hardy (1986, 1992), Κοσμίδου-Hardy, et al. (1996).

⁵ Στο μοντέλο αυτό αναφερθήκαμε διεξοδικά στο Κοσμίδου-Hardy (1992).

⁶ Αναφερόμαστε διεξοδικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδου-Hardy (1991).

⁷ Αναλυτική συζήτηση ό.π., καθώς και Kosmidou (1991).

⁸ Αναλυτικά αναφερόμαστε στο ζήτημα αυτό και στο Kosmidou and Usher (1992).

Είναι φανερό ότι με μια τέτοια, συντηρητική κατά την άποψή μας, θεώρηση του ανθρώπου ως *homo sociologicus* (Kosmidou, 1991) δεν φαίνεται να υπάρχει χώρος στη Συμβουλευτική με στόχο την ανάπτυξη, αφού η ένταξη του ατόμου σε ένα κόσμο με συγκεκριμένες δομές και *παραδόσεις* εμποδίζει την ανάπτυξη. Επομένως, σε μια σχέση Συμβουλευτικής στην οποία ο σύμβουλος έχει τέτοια προσωπική θεωρία, όχι μόνο δεν υπάρχει χώρος για ανάπτυξη του υποκειμένου, αλλά είναι σχεδόν φυσική συνέπεια ότι η προσέγγισή του θα είναι καθαρά κατευθυντική προς στόχους και κατευθύνσεις δικής του επιλογής μέσα από μια σχέση εξουσίας που του δίνει η γνώση και η ειδικότητά του.

Αντιθέτως, είναι δυνατόν να θεωρεί ο σύμβουλος ότι το άτομο είναι αυτόνομο, ελεύθερο και σχεδόν ανεξάρτητο από το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι ενταγμένο, από τους περιορισμούς του οποίου μπορεί να απελευθερωθεί με τη θέληση και τη δράση του, ότι το «κείμενο» της εμπειρίας του είναι διάφανο και ότι ήδη έχει την ικανότητα να το δει κριτικά με καθαρά προσωπική ευθύνη. Στην περίπτωση αυτή, δεν μένουν αρκετά περιθώρια για την εκδοχή να μην είναι *a priori* σε θέση ο άνθρωπος να δει κριτικά τον εαυτό του και την εμπειρία του, όταν, για παράδειγμα, βρίσκεται εγκλωβισμένος σε μια *ψεύτικη συνειδητότητα* και σε ένα αποδυναμωμένο «εγώ».

Θεωρούμε ότι κάθε σύμβουλος χρειάζεται να ασχοληθεί συνειδητά και κριτικά με την προσωπική του θεωρία, καθώς και με το μοντέλο Συμβουλευτικής που τον ή την εκφράζει, σύμφωνα και με τις απόψεις που έχει για το άτομο και την κοινωνία. Μόνον έτσι θα 'συμβάλει' σε μια κριτική προσέγγιση του πεδίου της θεωρίας και της πράξης της Συμβουλευτικής, η οποία, ιδιαίτερα τα τελευταία 50 χρόνια είναι Αμερικανικής καταγωγής –ή έχει 'Αμερικανοποιηθεί'⁹

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω προβληματική, ο σύμβουλος είναι δυνατόν να λειτουργεί σύμφωνα με ένα από τα ακόλουθα μοντέλα:

(α) Το «θεραπευτικό» (remedial) μοντέλο, το οποίο επικεντρώνεται στη διάγνωση και στη στενή 'θεραπεία' προβλημάτων και είναι το πλέον διαδεδομένο.

(β) Το «προληπτικό» (preventive), που έχει ως βασικό του στόχο την προετοιμασία των ατόμων για τη ζωή τους έτσι, ώστε να προλαμβάνουν προβλήματα.

(γ) Το «αναπτυξιακό» (developmental) μοντέλο, που έχει ως στόχο τη συμμετοχή του ατόμου σε διαδικασίες που θα το βοηθήσουν να γνωρίσει βαθύτερα τον εαυτό του, να τον αναπτύξει σε μια πορεία δια βίου μάθησης και ανάπτυξης, να μάθει να αντιμετωπίζει τα προβλήματά του με ωριμότητα και υπευθυνότητα και να αποφεύγει μια σχέση εξάρτησης ως άκριτος «πελάτης» στο πλαίσιο ενός 'θεραπευτικού' δωματίου.

Ένα βασικό μέλημα, λοιπόν, των προγραμμάτων εκπαίδευσης ή κατάρτισης υποψήφιων συμβούλων είναι η παροχή της γνώσης και εκείνων των ευκαιριών που θα τους οδηγήσουν να δουν κριτικά τα μοντέλα Συμβουλευτικής που υπάρχουν και το μοντέλο που θεωρούν ότι τους εκφράζει έτσι, ώστε η θεωρία τους και η προσέγγισή τους στη Συμβουλευτική να είναι θεμελιωμένη, ευέλικτη και δημιουργική.

1.1. Το Θεραπευτικό μοντέλο

Θεωρούμε ότι το θεραπευτικό μοντέλο είναι ελλιπές ως προς το γενικό στόχο της Συμβουλευτικής, στον οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω, καθώς επικεντρώνεται στην αντιμετώπιση ή στη 'θεραπεία' ενός συγκεκριμένου προβλήματος. Επιπλέον, στη συμβουλευτική διαδικασία που ασκείται στο πλαίσιο του μοντέλου αυτού, η συνολική ευθύνη για τη δημιουργία του προβλήματος, αλλά και για την αντιμετώπισή

⁹ Βλ. και Feltham & Horton (2000, σ. xix).

του, επιρρίπτεται στο άτομο και στις υποτιθέμενα μειωμένες ικανότητές του, ενώ φαίνεται να παραγνωρίζεται, σκόπιμα ή όχι, η παράμετρος των κοινωνικών παραγόντων στη διαμόρφωση της ταυτότητας, αλλά και στην πρόκληση προβλημάτων. Με άλλα λόγια, σε μια αμιγώς θεραπευτική προσέγγιση, προωθείται αποσπασματική θεώρηση των ατόμων (τόσο του συμβούλου όσο και του συμβουλευόμενου) εκτός του κοινωνικού πλαισίου στο οποίο αυτά είναι ενταγμένα. Όσον αφορά στο συμβουλευόμενο, η έμφαση δίνεται στην έλλειψη προσωπικών ικανοτήτων (δυνάμεων ή δεξιοτήτων) για την αντιμετώπιση των προσωπικών του προβλημάτων. Όσον αφορά στο σύμβουλο, η έμφαση δίνεται σε μια μορφή στενής κατάρτισής του ως προς τις επαγγελματικές του δεξιότητες, με στόχο (δηλωμένο ή όχι) να διαγνώσει και να θεραπεύσει τα προσωπικά προβλήματα του άλλου.

Μια τέτοιου τύπου προσέγγιση, βραχυπρόθεσμα και πιθανόν μεσοπρόθεσμα, μπορεί να φαίνεται ότι έχει οφέλη για το συμβουλευόμενο. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα, τα οφέλη αυτά, και, αντίστοιχα, η αποτελεσματικότητα της βοήθειας που προσφέρει ο σύμβουλος, μάλλον εξανεμίζονται καθώς, σε αυτήν την προσέγγιση, το άτομο, καθοδηγούμενο, αντιμετωπίζει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά δεν ενθαρρύνεται να εμπιστευτεί τον εαυτό του και να αναπτύξει τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αντιμετώπιση ή και την αποφυγή προβλημάτων. Φαίνεται, επίσης, να αγνοείται το γεγονός ότι κάποια από τα προβλήματα μπορεί να οφείλονται σε ευρύτερους κοινωνικούς παράγοντες που είναι εκτός του προσωπικού ελέγχου των ατόμων. Η μη συνειδητοποίηση αυτών των ευρύτερων κοινωνικών δυνάμεων μπορεί να περιορίσει το όφελος της συμβουλευτικής διαδικασίας για τον ίδιο το συμβουλευόμενο. Από την άλλη, περιορίζεται ταυτόχρονα αυτή καθαυτή η επαγγελματική ανάπτυξη και κατάρτιση του ίδιου του συμβούλου, καθώς σύμφωνα με αυτό το μοντέλο δεν θεωρείται σημαντικό να κατέχει ο σύμβουλος εκείνες τις δεξιότητες που θα τον βοηθούσαν να συνεχίζει να εκπαιδεύεται δια βίου, προκειμένου να εναρμονίζει τη θεραπευτική διαδικασία με τα τρέχοντα κοινωνικά δρώμενα.

Εν ολίγοις, ένα τέτοιο μοντέλο, φαίνεται να περιορίζει ή να εμποδίζει την προσωπική ανάπτυξη τόσο του συμβουλευόμενου όσο και του ίδιου του συμβούλου, ενέχοντας, τελικά, τον κίνδυνο να συρρικνώσει σταδιακά και τη συνολική ανάπτυξη του κλάδου της Συμβουλευτικής, περιορίζοντάς τον στο πλαίσιο μιας εργαλειακής λογικής. Όπως, μάλιστα, πολύ σωστά τόνισαν οι Woolfe et al. (1989, σελ. 25) αναφορικά με την περίπτωση της Επαγγελματικής Συμβουλευτικής, «... ο κίνδυνος είναι ότι όσο περισσότερο θεωρείται ότι η αιτία των προβλημάτων βρίσκεται στον άνθρωπο, τόσο περισσότερο εξαιρείται ο ρόλος αυτού που ονομάζεται Συμβουλευτική. Αυτό ... οδήγησε στην ανάπτυξη μιας πληθώρας κύκλων σπουδών σε θέματα όπως η συνέντευξη και η ανάπτυξη δεξιοτήτων ...».

Με μια τέτοια οπτική, η προσέγγιση του τομέα που αποκαλείται *Επαγγελματική Συμβουλευτική* υπονοεί ότι η αποτυχία στην εξεύρεση επαγγέλματος οφείλεται απλώς στο γεγονός ότι το άτομο δεν έχει τις κατάλληλες δεξιότητες, ικανότητες, αξίες και στάσεις. Υπονοεί επίσης ότι το άτομο θα βρει οπωσδήποτε επάγγελμα με την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων και γνώσεων. Αποσιωπώνται, λοιπόν, κοινωνικά προβλήματα και ενοχοποιείται συστηματικά το άτομο. Έτσι, η Συμβουλευτική μπορεί εύκολα να γίνει «μέρος του προβλήματος παρά μέρος της λύσης» (ό.π.). Θεωρούμε ότι ο κίνδυνος αυτός, όπως τον έχουμε αναλύσει σε άλλες μας εργασίες¹⁰, ισχύει σε κάθε πλαίσιο όπου ασκείται η συμβουλευτική διαδικασία και ότι η αμιγώς θεραπευτική Συμβουλευτική περιορίζει την

¹⁰ Για παράδειγμα, Κοσμίδου-Hardy (1996, 1991), Γαλανουδάκη, Κοσμίδου-Hardy κ.ά. (1993).

αποτελεσματικότητα της βοήθειας που ένας σύμβουλος μπορεί να παράσχει στον συμβουλευόμενο.

1.2. Το προληπτικό μοντέλο

Το δεύτερο μοντέλο, το προληπτικό, με την έμφαση που δίνει στην πρόληψη, επίσης θεωρούμε ότι περιορίζει την αποτελεσματικότητα της συμβουλευτικής διαδικασίας. Δίνοντας βαρύτητα στην πρόληψη και στις υπηρεσίες Συμβουλευτικής ή στους ειδικούς που θα ετοιμάζουν το άτομο να προλαμβάνει και να αντιμετωπίζει συγκεκριμένα προβλήματα (π.χ. ναρκωτικά), συμβάλλει στην ανάπτυξη εξειδικευμένων υπηρεσιών που μάλλον οδηγούν σε μια αποσπασματική θεώρηση της Συμβουλευτικής¹¹ και στη δημιουργία ποικιλίας τομέων: για παράδειγμα, Φεμινιστική Συμβουλευτική, Συμβουλευτική για ΑΜΕΑ, για γονείς, κτλ.. Με άλλα λόγια, ένα προληπτικό μοντέλο Συμβουλευτικής ενέχει τον κίνδυνο υπεραπλούστευσης ή και συρρίκνωσης βασικών στόχων και ουσιωδών δεξιοτήτων της Συμβουλευτικής (π.χ. του σεβασμού χωρίς όρους, της ενσυναίσθησης) προς μια κατεύθυνση όπου η πολυπλοκότητα του ατόμου παραγνωρίζεται και αναγνωρίζεται ως κυρίαρχη μια συγκεκριμένη πτυχή του (π.χ. το φύλο ή το γένος, η αναπηρία, ο ρόλος κτλ.). Αυτή η εκάστοτε πτυχή φαίνεται να καθορίζει το άτομο και να ακυρώνει τον πλούτο και την πολυπλοκότητα της δομής του εαυτού. Για παράδειγμα, η Φεμινιστική Συμβουλευτική αναγνωρίζει το φύλο (και το γένος) ως κυρίαρχο. Για εμάς, όμως, το φύλο και/ή το γένος είναι μόνο μια πτυχή του ατόμου –ή μια ‘υποπροσωπικότητα’, όπως θα δούμε στη συνέχεια-, η οποία χρειάζεται μεν να αναγνωριστεί, να αναλυθεί σε βάθος, να γίνει σεβαστή και να αναπτυχθεί υγιώς, πάντα όμως σε συνάρτηση με τις άλλες πτυχές της προσωπικότητας: τη θηλυκή, αλλά και την αρσενική πτυχή μας¹², την επικοινωνιακή και συναισθηματική μας πτυχή, αλλά και τη δυναμική και διεκδικητική πτυχή, στο πλαίσιο μιας ολικής και συνθετικής προσέγγισης του ατόμου.

Και πάλι, βέβαια, σε αυτό το μοντέλο η θεώρηση και η ανάλυση των κοινωνικών όρων και προβλημάτων είναι μάλλον επιφανειακή, ενώ αναδεικνύεται και μυθοποιείται ο ρόλος των ειδικών και των υπηρεσιών που αναλαμβάνουν να λύσουν ή να προλάβουν προβλήματα. Έτσι, για παράδειγμα, στο πλαίσιο της προώθησης της ισότητας των φύλων, επισημαίνεται και αναλύεται η ανισότητα των φύλων, συνήθως όμως χωρίς αυτή να εντάσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης ανισότητας που επικρατεί στον κοινωνικό ιστό και που διαμορφώνει, αντίστοιχα, αξίες και παραδοχές, παραδόσεις και κοινωνικούς όρους που σχετίζονται όχι μόνον με το φύλο, αλλά και με την κοινωνική τάξη, τη φυλή ή και την ηλικία: με όλες, δηλαδή, τις μορφές κοινωνικής διάκρισης. Προτείνονται, λοιπόν, επιφανειακοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος της ανισότητας και υπερτονίζεται ο ρόλος εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή υπηρεσιών που καλούνται, μέσα από σύντομες μορφές παρέμβασης, να ‘λύσουν’ το πρόβλημα. Έτσι οι υπηρεσίες αυτές εξιδανικεύονται και μυθοποιείται ο ρόλος τους. Όπως, μάλιστα, έχει αναφέρει ο McKnight (1977, σ. 89):

«Έχουμε φτάσει στο αποκορύφωμα της κοινωνίας των σύγχρονων υπηρεσιών όταν οι επαγγελματίες μπορούν να πουν στον πολίτη:

Είμαστε η λύση στο πρόβλημα σου,

Ξέρουμε το πρόβλημα που έχεις,

Εσύ δεν μπορείς να καταλάβεις το πρόβλημα ή τη λύση,

Μόνον εμείς μπορούμε να αποφασίσουμε αν η λύση έλυσε το πρόβλημά σου».

¹¹ Αναλυτικότερη συζήτηση παρουσιάζεται στο Κοσμίδου-Hardy (1992).

¹² Ειδικά για την ανάλυση των θηλυκών και αρσενικών ιδιοτήτων αναφερόμαστε στο Κοσμίδου-Hardy (1997β), Κοσμίδου-Hardy και Κρίβας (2000).

1.3. Το αναπτυξιακό μοντέλο

Σε αντίθεση με το αμιγώς θεραπευτικό και προληπτικό μοντέλο, το αναπτυξιακό μοντέλο φαίνεται ότι διασφαλίζει και υποστηρίζει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό το γενικό στόχο της συμβουλευτικής διαδικασίας, όπως αυτός διατυπώθηκε στην παρούσα εργασία. Στο αναπτυξιακό μοντέλο, η βαρύτητα δίνεται στον άνθρωπο και στην αγωγή του με στόχο την ανάπτυξή του. Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι η αγωγή είναι αλληλένδετη με την ανάπτυξη. Ο Rogers, για παράδειγμα, αναφέρθηκε στο γεγονός ότι «η καλύτερη αγωγή θα συνέβαλλε στην ανάπτυξη ενός προσώπου όμοιου με εκείνο που αναπτύσσει η καλύτερη θεραπεία», ενώ ο Maslow τόνισε το ότι «ο καλύτερος δάσκαλος είναι το άτομο που βρίσκεται σε πορεία αυτοπραγμάτωσης» (στο Κοσμίδου-Hardy, 1997α).

Το αναπτυξιακό μοντέλο προϋποθέτει ότι η πορεία προς την ανάπτυξη περιλαμβάνει την αναγνώριση και τη θεραπεία του προβλήματος ή του τραύματος που υπάρχει. Ωστόσο, δεν περιορίζεται ούτε στη θεραπεία, ούτε στην πρόληψη, και κυρίως, δεν περιορίζει το ρόλο του συμβούλου σε κάποιες απλές τεχνικές δεξιότητες (π.χ., δεξιότητες συνέντευξης). Αντίθετα, σύμφωνα με το αναπτυξιακό μοντέλο, ο ίδιος ο σύμβουλος, και κατ'επέκταση ο συμβουλευόμενος, μέσα στο πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας, γίνονται αντιληπτοί ως δυναμικά συστήματα, τα οποία δρουν σε έναν κόσμο που συνεχώς αλλάζει. Αυτό το μοντέλο ορίζει ως βασικούς στόχους αφενός την ανάπτυξη της αυτογνωσίας των ατόμων και, αφετέρου, την ανάπτυξη εκείνων των κοινωνικών δεξιοτήτων που, στη συνέχεια, θα επιτρέψουν στο άτομο να είναι κριτικός και ενεργός πολίτης. Στοχεύει, δηλαδή, τόσο στην ανάπτυξη της κριτικής *αυτογνωσίας* όσο και της *κοινωνιογνωσίας*¹³. Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, τόσο η θεραπεία όσο και η πρόληψη, προσεγγίζονται διαφορετικά. Στη μεν θεραπεία λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι κοινωνικές παράμετροι στη δημιουργία προβλημάτων και εξαιρείται η σημασία της ιστορικής θεώρησης ή εξέλιξης του ατόμου. Στη δε πρόληψη δίνεται έμφαση στην ικανότητα των ατόμων να αποφεύγουν έγκαιρα προβληματικές καταστάσεις με την κατάλληλη προετοιμασία και αγωγή.

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσε κάποιος να αντιτάξει το επιχείρημα ότι τουλάχιστον η επιδίωξη της αυτογνωσίας από τα άτομα (τόσο του συμβούλου όσο και του συμβουλευόμενου) αποτελεί, επίσης, στόχο του αμιγώς θεραπευτικού και προληπτικού μοντέλου της Συμβουλευτικής. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο ορίζεται η αυτογνωσία και δίνεται έμφαση στη συνειδητοποίηση και στη σε βάθος γνώση του εαυτού διαφέρει ριζικά στο αναπτυξιακό μοντέλο σε σύγκριση με τα άλλα δύο, ενώ επιπλέον τονίζεται η ανάγκη για την καλλιέργεια της γνώσης και όλων εκείνων των δεξιοτήτων οι οποίες θα βοηθήσουν το άτομο, στη συνέχεια, να αναπτύσσεται και να βελτιώνει τις ικανότητές του διά βίου. Ακόμη, στο αναπτυξιακό μοντέλο δίνεται έμφαση στη διαλεκτική σχέση «ατόμου – κοινωνίας», όπου το άτομο, αποκτώντας ικανότητες αφενός προσωπικής ανάπτυξης και αφετέρου κριτικής ανάγνωσης των κοινωνικών δρώμενων και κοινωνιογνωσίας, θα είναι σε θέση, στη συνέχεια, να μεταβαίνει ομαλά από τη μια φάση της ζωής του σε κάποια άλλη, να μπορεί να αναπτύσσει τις ικανότητες εκείνες που χρειάζονται για ανάληψη ρίσκου στην προσωπική του ζωή, και, ταυτόχρονα, να προβαίνει σε ενεργό δράση και παρέμβαση στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο ώστε να μπορεί να συμβάλλει στην ευρύτερη

¹³ Αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1996, 1999), Κοσμίδου-Hardy και Μαρμαρινός (2000), Κοσμίδου-Hardy (2004α, 2004β).

κοινωνική ανάπτυξη. Με την έννοια αυτή, αναγνωρίζεται η πολιτική διάσταση της αυτογνωσίας.

Στο πλαίσιο ενός κριτικού αναπτυξιακού μοντέλου για τη Συμβουλευτική, μια από τις βασικές δεξιότητες που ενθαρρύνονται και αναπτύσσονται είναι η αποφυγή της άκριτης αποδοχής νοημάτων, όρων και κοινωνικών συμβάσεων, όπως αυτές φαίνεται να ισχύουν σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Θεωρούμε ότι, «κανενός όρου το νόημα δεν είναι αμετάβλητο ..., εκτός κι αν έχει γίνει μη ορατό εξαιτίας κακής χρήσης. ... [ο όρος] αναφέρεται μάλλον σε ένα σύνολο πρακτικών και πολιτισμικών διαπραγματεύσεων στο παρόν» (Patraka 1996, σ. 89). Το άτομο, λοιπόν, που υιοθετεί ένα κριτικό αναπτυξιακό μοντέλο, καλείται να προβληματοποιεί όρους και νοήματα και να σκέφτεται κριτικά τις πληροφορίες που σε μια δεδομένη στιγμή χρειάζεται να επεξεργαστεί.

2. Διαπολιτισμική Συμβουλευτική και Πολιτισμός: Προβληματοποίηση των όρων

Ως προς το συγκεκριμένο θέμα της εισήγησης αυτής, αν δηλαδή η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική είναι κάτι διαφορετικό ή «άλλο» από τη Συμβουλευτική, επισημαίνουμε τα εξής: (α) ότι η προσέγγισή μας είναι κριτική, και (β) ότι σχετίζεται με το αναπτυξιακό μοντέλο Συμβουλευτικής. Επομένως, πριν από την αναφορά μας στην έννοια της διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής, θεωρούμε απαραίτητη την προβληματοποίηση του όρου «πολιτισμός» (Κοσμιδου–Hardy, 1997α). Ιδωμένος κριτικά, ο όρος αυτός είναι πολυεπίπεδος. Έτσι, σε προσωπικό επίπεδο, μπορούμε να αναφερθούμε στον «πολιτισμό» της κάθε μιας προσωπικότητας· σε κοινωνικό επίπεδο, στον πολιτισμό μιας ομάδας ανθρώπων, στον πολιτισμό ενός θεσμού όπως το σχολείο ή η οικογένεια· σε ακόμη πιο ευρύ επίπεδο, στον πολιτισμό μιας κοινωνίας. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαλεκτικότητα της σχέσης «ατόμου-κοινωνίας», θεωρούμε ότι ο εσωτερικός «πολιτισμός» του ανθρώπου είναι αναπόφευκτα βασικός παράγοντας διαμόρφωσης του «εξωτερικού» πολιτισμού και αντίστροφα (ό.π.).

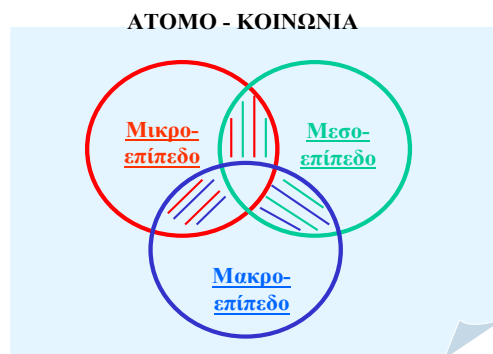
Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, τον πολιτισμό αρχικά –και τη διαπολιτισμικότητα, κατά συνέπεια– μπορούμε να τον προσεγγίσουμε τουλάχιστον σε τρία επίπεδα: *στο μικροεπίπεδο, στο μεσοεπίπεδο και στο μακροεπίπεδο.*

- Το πρώτο, το *μικροεπίπεδο* πολιτισμού, αφορά στον εσωτερικό πολιτισμό κάθε ατόμου. Αφορά, για παράδειγμα, στις διαφορετικές μας πτυχές –ανάλογα και με τις επιρροές που έχουμε δεχθεί κατά τη διάρκεια της ζωής μας–, στους διαφορετικούς ρόλους που υποδύομαστε ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς, τις ασυμφωνίες που συχνά βιώνουμε ανάμεσα στην επιθυμητή και στην πραγματική μας εικόνα και/ή συμπεριφορά, όπως επίσης και στις εσωτερικές συγκρούσεις και τις προσωπικές αντιφάσεις με τις οποίες πολλές φορές ερχόμαστε αντιμέτωποι. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός στο μικρο-επίπεδο, αφορά σε όλες εκείνες τις «μικροκοουλτούρες» τις οποίες έχουμε εσωτερικεύσει και τις οποίες κάποιες φορές τις αντιλαμβανόμαστε ως συγκρουσιακές, ενώ κάποιες άλλες φορές τις εκλαμβάνουμε ως σύμμαχες μεταξύ τους. Η αναγνώριση και η αποδοχή αυτής της εσωτερικής «πολυπολιτισμικότητας» αποτελεί και το μικροεπίπεδο της διαπολιτισμικότητας.
- Το δεύτερο, το *μεσοεπίπεδο*, αφορά στη συνδιαλλαγή και στην επικοινωνία των ατόμων μεταξύ τους. Αν δεχθούμε, δηλαδή, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ότι ο καθένας από εμάς διαθέτει ποικίλες «μικροκοουλτούρες», τότε θα πρέπει να δεχθούμε ότι και η οποιαδήποτε συνδιαλλαγή ή επικοινωνία μας με τους άλλους ενέχει μια θεμελιώδη διάσταση διαπολιτισμικότητας, καθώς ο «μικροπολιτισμός»

του ενός ατόμου συναντάται με το «μικροπολιτισμό» του άλλου. Τούτο ισχύει ακόμα και σε εκείνη την περίπτωση όπου αλληλεπιδρούν δύο άτομα τα οποία προέρχονται από ένα φαινομενικά «κοινό» πολιτισμικό πλαίσιο.

- Τέλος, στο τρίτο επίπεδο πολιτισμού, στο *μακροεπίπεδο*, θεωρούμε ότι η διαπολιτισμικότητα μπορεί να οριστεί με τη συνήθη έννοια του όρου, δηλαδή ως η συνάντηση διαφορετικών μεταξύ τους πολιτισμών. Επιπλέον, στο μακροεπίπεδο δεν μπορούμε να αγνοήσουμε όλες εκείνες τις δυνάμεις οι οποίες ασκούνται στο άτομο σε ευρύτερο κοινωνικό, πολιτισμικό, πολιτικό και εθνικό επίπεδο σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια και σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές.

Όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής, τα τρία επίπεδα του πολιτισμού, όπως ορίστηκαν πιο πάνω, είναι εξίσου σημαντικά και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, όπως φαίνεται και στο σχήμα που ακολουθεί (σχ. 1). Θεωρούμε πάντως ότι, ειδικά στο πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας, δεν νοείται να αναφερόμαστε μόνον στην κοινώς εννοούμενη «διαπολιτισμικότητα» που σχετίζεται με την έννοια του πολιτισμού σε μακρο-επίπεδο, χωρίς τη διερεύνηση της «διαπολιτισμικότητας» στο μικρο-επίπεδο του ατόμου που είναι και το σύνηθες επίκεντρο της Συμβουλευτικής και, επίσης, χωρίς τη βαθύτερη κατανόηση της «διαπολιτισμικότητας» στο μεσο-επίπεδο της διυποκειμενικής συμβουλευτικής διαδικασίας. Πιο κάτω θα αναφερθούμε, λοιπόν, στα τρία αυτά επίπεδα δίνοντας έμφαση στο μικρο-επίπεδο του ανθρώπου, όχι μόνον γιατί η έννοια της διαπολιτισμικότητας σε αυτό το επίπεδο είναι ιδιαίτερα σημαντική, αλλά και γιατί είναι ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει τύχει της προσοχής που απαιτείται στο θέμα της διαπολιτισμικής προσέγγισης και, ειδικότερα, στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής.

Σχήμα 1.

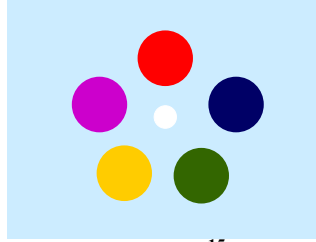
2.1. Το Μικρο-επίπεδο

Μια προσέγγιση που θεωρούμε ιδιαίτερα χρήσιμη προκειμένου να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα του προσωπικού μας πολιτισμού ή της μικροκουλτούρας μας, είναι αυτή της Ψυχοσύνθεσης¹⁴. Είναι, πράγματι, ιδιαίτερα χρήσιμο να αναφερθούμε στην έννοια του εαυτού στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αυτής προσέγγισης στη Συμβουλευτική. Η Ψυχοσύνθεση, λοιπόν, πολύ απλά θεωρεί τον εαυτό ως την πιο βασική, κεντρική και ξεχωριστή πλευρά της ύπαρξης. Πρόκειται για κάτι τελείως διαφορετικό από άλλα στοιχεία της προσωπικότητάς μας (σωματικές αισθήσεις, συναισθήματα, σκέψεις, κτλ.) που ενεργεί ως ένα *ενοποιητικό κέντρο* το

¹⁴ Ίδρυτής της Ψυχοσύνθεσης είναι ο Ιταλός Roberto Assagioli.

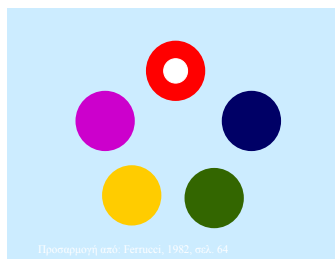
οποίο έχει τη δυνατότητα, όταν δεν έχει ανεπανόρθωτα παγιδευτεί ή παραλύσει, να κατευθύνει και να ενοποιεί τα υπόλοιπα στοιχεία μας σε ένα αρμονικό όλο.

Σχήμα 2.¹⁵

Ο εαυτός μπορεί ακόμα να ορισθεί ως η μόνη πλευρά μας που δεν αλλάζει ποτέ. Αυτό το χαρακτηριστικό, όταν το συνειδητοποιούμε, μας δίνει μια αίσθηση ασφάλειας και συνέπειας. Ο εαυτός είναι ο ίδιος σε οποιαδήποτε συναισθηματική κατάσταση κι αν βρισκόμαστε: χαρά ή πόνο, απελπισία ή έκσταση, ελπίδα ή απογοήτευση. Οι σωματικές αισθήσεις, τα συναισθήματα και οι σκέψεις μεταβάλλονται, αλλά κάτι παραμένει σταθερό και έχει εμπειρία όλων των περιεχομένων της συνειδητότητας. Μπορούμε να πούμε, λοιπόν, πως ο «εαυτός είναι συνειδητότητα στην πιο ουσιαστική της κατάσταση, αδιάλυτη, χημικά καθαρή. Είναι μια κατάσταση ψυχολογικής γύμνιας, στην οποία έχουμε βγάλει όλα τα ψυχολογικά μας ρούχα (σκέψεις, συναισθήματα, εικόνες, σωματικές αισθήσεις) και αυτό που παραμένει είναι μόνο καθαρή ύπαρξη» (Fegucci, 1982, σελ. 62).

Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι ότι η καθαρή συνείδηση (είμαι) ταυτίζεται αυτόματα με οποιοδήποτε περιεχόμενο εμπειρίας. Καθημερινά ο εαυτός μας, το κέντρο μας, ταυτίζεται με συγκεκριμένα περιεχόμενα εμπειρίας ή πτυχές της προσωπικότητάς μας. Αν είμαι οργισμένος, η συνειδητότητά μου κυριεύεται από την οργή μου με ένα τέτοιο τρόπο που θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η πτυχή κάνει 'κατάληψη' όλου του εαυτού μου. Δεν είναι τυχαία η έκφραση 'είμαι οργισμένος', αντί, για παράδειγμα, της έκφρασης 'έχω οργή'. Κατά την ψυχοσυνθετική διαδικασία αυτή η πορεία λέγεται *ταύτιση* και σχηματικά παρουσιάζεται πιο κάτω (σχ. 3). Καθημερινά περνούμε από ταύτιση σε ταύτιση, ειδικότερα με κάποιες πτυχές της προσωπικότητας που είναι κυρίαρχες. Αν, για παράδειγμα, είμαι άνδρας, δεν είναι εύκολη υπόθεση το να δείξω συναισθηματισμό στις εκφράσεις και τις εκδηλώσεις μου, ενώ, αν είμαι γυναίκα, η δυναμική και διεκδικητική μου συμπεριφορά τείνει να αντιμετωπίζεται τουλάχιστον με καχυποψία. Τείνω, επομένως, να συμπεριφέρομαι με ιδιότητες που χαρακτηρίζουν κάποια συγκεκριμένη πτυχή μου –ή υποπροσωπικότητα– και, μάλιστα, με κοινωνικά στερεότυπη έκφραση έτσι ώστε η υποπροσωπικότητά μου αυτή, με τις συγκεκριμένες της ιδιότητες¹⁶, με καθορίζει σε μεγάλο βαθμό.

Σχήμα 3. Διαδικασία ταύτισης του εαυτού με πτυχές

¹⁵ Με το λευκό αποδίδεται η έννοια του εαυτού, ενώ οι κύκλοι με τις άλλες αποχρώσεις αντιπροσωπεύουν πτυχές της προσωπικότητάς μας: τις *υποπροσωπικότητες*.

¹⁶ Στις ανδρικές και γυναικείες ιδιότητες αναφερόμαστε αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1997β).

Σε μια ψυχοσυνθετική διαδικασία στόχος μας είναι η αποταύτιση από συγκεκριμένα και περιοριστικά περιεχόμενα συνείδησης (βλ. σχ. 1) και η επιδίωξη της καθαρής αίσθησης του «είμαι» ή του «προσωπικού εαυτού», χωρίς οποιοδήποτε ειδικό περιεχόμενο.

Σύμφωνα με την ψυχοσυνθετική προσέγγιση, ένα μεγάλο μέρος του ψυχολογικού μας πόνου οφείλεται ακριβώς στην ταύτιση με περιορισμένα περιεχόμενα εμπειρίας και με συγκεκριμένες πτυχές του εαυτού, καθώς και στην αδράνεια της ικανότητας του ατόμου να συνειδητοποιήσει το πλήθος των πτυχών του –ή, κατά την Ψυχοσύνθεση, των ‘υποπροσωπικοτήτων του-, να τις αποδεχτεί, να τις αναπτύξει, να τις συμφιλιώσει μεταξύ τους με μια ‘διαπολιτισμική’ οπτική (γιατί, συνήθως, βρίσκονται μέσα του ασύνδετες ή ακόμα και αλληλοσυγκρουόμενες) και να συνθέσει τις διάφορες πλευρές του εαυτού του έτσι, ώστε να μπορέσει να συνειδητοποιήσει την ολότητα του εαυτού.

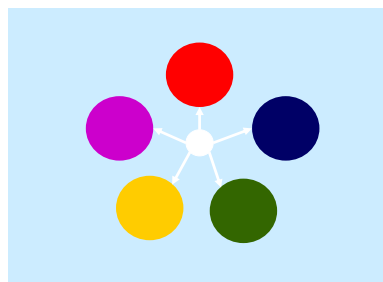
Η αναγνώριση του πλήθους που έχουμε μέσα μας επισημαίνεται και από άλλους στοχαστές πάνω στο θέμα. Ο Gergen¹⁷, για παράδειγμα, υποστήριξε ότι δεν υπάρχει ένας μοναδικός, συνεπής εαυτός. Αντίθετα, ο εαυτός είναι μια συλλογή ρόλων ή προσωπειών, τα οποία χρησιμοποιεί ο άνθρωπος σε διάφορες περιστάσεις, ανάλογα με τους σκοπούς του¹⁸. Δεν θεωρεί, λοιπόν, ότι υπάρχει ένας εαυτός, αλλά μάλλον πολλοί «εαυτοί», οι οποίοι αναπτύσσονται υπό την επίδραση διαφόρων παραγόντων και καταστάσεων στο πλαίσιο της διαπροσωπικής επικοινωνίας. Παρά τη διαπίστωση, ωστόσο, ότι, υπό την επίδραση του περιβάλλοντος, αναπτύσσουμε συνήθως ένα πλήθος "αυτοεικόνων" ή "υποπροσωπικοτήτων" (Assagioli, 1965), οι περισσότεροι από εμάς ζούμε μέσα στην επικίνδυνη ψευδαίσθηση ότι ο άνθρωπος είναι μια ενιαία, αδιαίρετη, αμετάλλακτη και συνεπής ύπαρξη. Η ψυχοσυνθετική πορεία αρχίζει ακριβώς με την προσπάθεια συνειδητοποίησης του αντιθέτου.

Σύμφωνα με τον Ferrucci (1982), οι υποπροσωπικότητες αυτές είναι "ψυχολογικοί δορυφόροι", οι οποίοι συνυπάρχουν. Κάθε μια από αυτές έχει το δικό της στυλ και τα δικά της κίνητρα, τα οποία είναι συχνά τελείως διαφορετικά από αυτά μιας άλλης. Αρκετές υποπροσωπικότητες βρίσκονται συχνά σε διαρκή ‘μικροπόλεμο’ μεταξύ τους. Ένστικτα, ορμές, επιθυμίες, αρχές, αξίες, φιλοδοξίες, ρόλοι (π.χ. ως προς το φύλο) εμπλέκονται σε ένα ασταμάτητο αγώνα. Καθένας από εμάς, λοιπόν, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, είναι πράγματι ένα "πλήθος". Μέσα μας μπορεί να υπάρχει ταυτόχρονα ο ειρηνιστής, ο επαναστάτης, ο νομιμόφρων, ο αναρχικός, ο ρομαντικός, ο ρεαλιστής, ο ασκητής, ο κοσμοπολίτης, ο νοικοκύρης, ο ανοργάνωτος, ο διανοούμενος, ο γονιός και το παιδί, ο άνδρας και η γυναίκα, καθένας με τη δική του μυθολογία και όλοι συνωστισμένοι στο ίδιο άτομο.

Η ψυχοσυνθετική πορεία αρχίζει με την αναγνώριση των κύριων υποπροσωπικοτήτων μας. Μια τέτοια αναγνώριση βοηθάει στην αποστασιοποίηση από κάθε περιεχόμενο εμπειρίας ή υποπροσωπικότητας. Όπως ήδη ειπώθηκε, αυτή η πορεία στην Ψυχοσύνθεση ονομάζεται "αποταύτιση" (σχ. 4). Συνήθως έχουμε την τάση να γινόμαστε ένα, να ταυτιζόμαστε με μια υποπροσωπικότητα και να πιστεύουμε ότι εμείς είμαστε το περιεχόμενό της. Η αποταύτιση συνεισφέρει στη διάλυση αυτής της ψευδαίσθησης κι αυτό συνήθως ακολουθείται από μια αίσθηση ελευθερίας, καθώς συνειδητοποιούμε τον *εαυτό* πέρα από περιεχόμενα εμπειρίας: *είμαι*.

¹⁷ 1971, στο Κοσμίδου-Hardy (1991).

¹⁸ Είναι γνωστό, άλλωστε, ότι και σχετικά πειράματα έχουν δείξει πως ο τρόπος με τον οποίο βλέπουν οι άνθρωποι τον εαυτό τους είναι σε μεγάλο βαθμό θέμα σύγκρισης των εαυτών τους με τους άλλους, καθώς και υπό την επίδραση των ‘σημαντικών τους άλλων’.

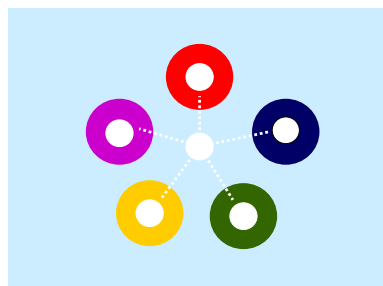

Σχ. 4.

Η παρατήρηση και η αναγνώριση των υποπροσωπικοτήτων μας σε μια ψυχοσυνθετική πορεία δεν πρέπει να χαρακτηρίζεται από τάση αξιολογική, αλλά γνήσια ‘διαπολιτισμική’. Δεν υπάρχουν καλές και κακές υποπροσωπικότητες. Όλες τους είναι ζωτικά στοιχεία της ύπαρξής μας και δεν πρέπει να τις αντιμετωπίζουμε επικριτικά, όσο κι αν τις αξιολογούμε ως αρνητικές, κυρίως υπό την επίδραση κοινωνικών και πολιτισμικών πεποιθήσεων και αξιών. Αν αναλύσουμε σε βάθος κάθε υποπροσωπικότητα, θα διαπιστώσουμε ότι κάθε μια, όσο αρνητική κι αν μας φαίνεται στην αρχή, έχει και κάποια θετικά στοιχεία και αντίστροφα. Έτσι, για παράδειγμα, ο μυστικιστής μέσα μας είναι δυνατόν να γίνεται μερικές φορές ένας ανιαρός ηθικολόγος, ο επαναστάτης να έχει μια ευχάριστη αίσθηση χιούμορ, ο νευρικός να χαρακτηρίζεται από λεπτή ευαισθησία και με το νευρικό του ξέσπασμα να βοηθάει στην εκτόνωση αρνητικής ενέργειας που, διαφορετικά, θα μπορούσε να μείνει απωθημένη, με άσχημες συνέπειες για τον εαυτό, αλλά και τους γύρω κτλ.

Οι υποπροσωπικότητες γίνονται επικίνδυνες μόνον όταν δεν συνειδητοποιούμε την ύπαρξη και τον τρόπο λειτουργίας τους, με αποτέλεσμα να ασκούν έλεγχο πάνω μας. Ένας από τους στόχους της Ψυχοσύνθεσης είναι η παρεμπόδιση της περιοριστικής για τον άνθρωπο κυριαρχίας τους πάνω μας και η υποβοήθησή μας στο να μπορούμε, τελικά, να ταυτιζόμαστε με κάθε μια απ’ αυτές, εφόσον το επιθυμούμε, αλλά και να αποταυτιζόμαστε συνειδητά από το περιεχόμενό τους, έτσι ώστε να μη μας εγκλωβίζει μια συγκεκριμένη υποπροσωπικότητα (π.χ. είμαι φοβητσιάρης, νευρικός, δειλός, δυναμικός, συναισθηματικός, θηλυκό, αρσενικό, γονιός, κτλ), επιβάλλοντας τα χαρακτηριστικά της και αποκλείοντας άλλα.

Η προσπάθεια ανάπτυξης του προσωπικού εαυτού ή του κέντρου μας προωθεί τη γνωριμία μας με καθεμιά από αυτές τις ασυντόνιστες και συχνά αντιμαχόμενες υποπροσωπικότητες και διευκολύνει τη διαδικασία σύνθεσης, η οποία οδηγεί, τελικά, σε αυτοέλεγχο, μέσα από τη συνειδητή παρατήρηση, την κατανόηση, την αποδοχή, τη ρύθμιση και το συντονισμό των υποπροσωπικοτήτων μας γύρω από το ‘κέντρο’ μας, δηλαδή τον εαυτό, ο οποίος έτσι μπορεί να επιλέγει συνειδητά πώς θα λειτουργήσει μέσα από το πλήθος των πτυχών του που συνθέτει και ‘ενορχηστρώνει’ συν-θετικά (βλ. σχ. 5). Με τον τρόπο αυτό, όπως υποστηρίζει και ο Ferrucci (1982), έχουμε πρόσβαση στις ιδιότητες πολλών υποπροσωπικοτήτων ή, όπως αναφέρει, ‘στην ψυχή πολλών χωρών’.

Σχ. 5.

Αυτό που διακρίνει την ψυχοσυνθετική πορεία ενός ατόμου είναι η ευελιξία η οποία, ενώ παρεμποδίζει την κυριαρχία μιας υποπροσωπικότητας πάνω μας, από την άλλη μεριά δεν καταπιέζει οποιαδήποτε μορφή έκφρασής της και δεν παραγνωρίζει τις ανάγκες της. Μπορούμε να φανταστούμε μια τέτοια διαδικασία ως ένα συνειδητό παιχνίδι με κάθε μία από αυτές. Κατά τον Assagioli, όσο αντιμετωπίζουμε τις υποπροσωπικότητες με καλή διάθεση και χιούμορ, τόσο λιγότερες γίνονται οι αντιστάσεις τους και τόσο περισσότερο ανοίγονται στην παρατήρησή μας και, επομένως, τόσο καλύτερα μπορούμε να δουλέψουμε μαζί τους¹⁹.

Ένα βασικό βήμα στην αρχή κάθε ψυχοσυνθετικής διαδικασίας είναι η διαπίστωση του πλήθους και των ιδιοτήτων των υποπροσωπικοτήτων μας. Σε υστερότερο στάδιο μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε τη δυναμική αλληλεπίδρασή τους και να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο εαυτός μας ως όλο ενδεχομένως παραβιάζεται από μια μεμονωμένη υποπροσωπικότητα, η οποία είναι δυνατόν να έχει αναπτύξει ένα ρόλο κυρίαρχο πάνω σε όλο τον 'πολιτισμό' της προσωπικότητάς μας. Μπορούμε να φανταστούμε τις υποπροσωπικότητες ως μικρούς κόσμους, καθένας από τους οποίους αγνοεί ή παρεξηγεί τον άλλο. Έτσι παραδείγματος χάριν, η διανοουμενίστικη υποπροσωπικότητά μας είναι δυνατόν να επικρίνει την παιδιάστικη μας υποπροσωπικότητα, η οποία έχει διάθεση για παιχνίδι και ξενοιασιά και χαρακτηρίζεται από αυθορμητισμό· η θηλυκή μας πτυχή να παρεμποδίζει τη λειτουργία και έκφραση της αρσενικής μας πτυχής, και αντιστρόφως. Όταν, όμως, η βαθιά μας επίγνωση αναπτύσσεται, αρχίζει να αναπτύσσεται και η ενδοεπικοινωνία των υποπροσωπικοτήτων μας.

Ο Ferrucci χρησιμοποιεί την ακόλουθη αναλογία για τη διασαφήνιση αυτής της σχέσης των υποπροσωπικοτήτων:

Ας σκεφτούμε δύο ανθρώπους, ο ένας από τους οποίους δεν ανέχεται, ή ακόμη και σαρκάζει τις κουλτούρες που είναι διαφορετικές από τη δική του. Ενδόμυχα αυτό το άτομο πιστεύει ότι η δική του άποψη σχετικά με τον κόσμο είναι σωστή. Ένα τέτοιο πρόσωπο το ονομάζουμε "επαρχιώτη", με την αρνητική έννοια του όρου. Αντίθετα, το δεύτερο άτομο έχει πρόσβαση στην ψυχή πολλών χωρών. Εξαιτίας της πολύ ευρύτερης εμπειρίας του, αυτό το άτομο μπορεί να νιώθει άνετα σε όλες τις κουλτούρες και γνωρίζει πως η κουλτούρα της δικής του/δικής της χώρας είναι ένα σχετικό, αλλά όχι απόλυτο μοντέλο. Αυτό το άτομο το ονομάζουμε "κοσμοπολίτη". Με τον ίδιο τρόπο μπορούμε να πούμε πως, πριν αναγνωρίσουμε τις υποπροσωπικότητες, είναι "επαρχιώτισσες" και βαθμιαία γίνονται "κοσμοπολίτισσες" (ό.π. σ. 54).

Η φιλοσοφία, λοιπόν, της Ψυχοσύνθεσης²⁰ ως συμβουλευτικής προσέγγισης, χαρακτηρίζεται από τον ολικό και υπαρξιακό της προσανατολισμό, ο οποίος στοχεύει στην αναγωγή του ατόμου στο ανώτερο δυνατό επίπεδο αυτοσυνείδησης, αξιοποίησης της ψυχικής ενέργειας και αυτοελέγχου, στοιχεία που έχουν ως αποτέλεσμα την ψυχολογική ελευθερία, την ακεραιότητα και την υγεία του. Όπως και άλλες μεταφροϋδικές θεωρίες, η Ψυχοσύνθεση χρησιμοποιεί, αλλά και αναπτύσσει περαιτέρω, ορισμένες βασικές έννοιες της Ψυχανάλυσης, όπως είναι, για παράδειγμα, η έννοια της ψυχολογικής ενέργειας και η ανάγκη υγιούς αξιοποίησής της, καθώς και η δόμηση του ψυχικού βίου σε διάφορα επίπεδα συνειδητότητας. Θα μπορούσε, επίσης, να χαρακτηριστεί ως μια ολοκληρωμένη «θεωρία του εαυτού». Στη

¹⁹ Για παράδειγμα, αν έχω ένα συγκεκριμένο φόβο (π.χ. φόβο αποτυχίας, αποστροφή για τα ποντίκια κτλ.), αντί να απωθώ τη σκέψη του φόβου μου με δυσaréσκεια (στάση η οποία δεν καταργεί ή δεν καταπολεμά το φόβο, αλλά αντίθετα τον απωθεί και ίσως τον τροφοδοτεί) είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσω και να αντιμετωπίσω το φόβο μου με συμπάθεια, υπευθυνότητα και χιούμορ.

²⁰ Αναλυτικά παρουσιάζουμε τη θεωρία αυτή στο Κοσμίδου-Hardy (1991), Κοσμίδου-Hardy *et al* (1996).

συμβουλευτική αυτή προσέγγιση, τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και των εφαρμογών, αναγνωρίζεται και το διαισθητικό, το πνευματικό όπως και το ψυχοσωματικό πεδίο της προσωπικότητας του ατόμου, γιατί η Ψυχοσύνθεση υιοθετεί μια ανοιχτή και διεπιστημονική οπτική του ανθρώπου, δεδομένου ότι είναι ανοιχτή στην επιστήμη, στην τέχνη, στις ονομαζόμενες *πνευματικές* προσεγγίσεις και έχει στοιχεία τόσο από τη Δυτική, όσο και από την Ανατολική, σκέψη.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, είναι σαφές ότι, στο πλαίσιο τουλάχιστον της ψυχοσυνθετικής προσέγγισης, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη «διαπολιτισμική» προσέγγιση του ίδιου μας του εαυτού. Με βάση αυτή τη διαπίστωση, θεωρούμε ότι δεν πρέπει να περιορίζουμε τον όρο «διαπολιτισμός ή διαπολιτισμικός» μόνο στις συνθήκες εκείνες όπου αλληλεπιδρούμε με άλλα άτομα, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση και μια εκ των ουκ άνευ συνθηκών για τη γνώση καταρχάς *του ίδιου μας του εαυτού* είναι η υιοθέτηση μιας πολύ- και δια-πολιτισμικής προσέγγισης των υποπροσωπικοτήτων μας. Θεωρούμε, με άλλα λόγια, ότι ένα άτομο με υψηλό επίπεδο αυτογνωσίας (το οποίο είναι απαραίτητο για ένα σύμβουλο με σοβαρή εκπαίδευση και ανάπτυξη) θα πρέπει, ήδη μέσα στο πλαίσιο της εκπαίδευσής του, να έχει αναγνωρίσει την πολυ-πολιτισμικότητα του εαυτού και να έχει αναπτύξει μια δια-πολιτισμική του προσέγγιση.

2.2. Το Μεσο-επίπεδο

Με βάση την προσέγγιση της ψυχοσυνθετικής Συμβουλευτικής, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον προσωπικό «πολιτισμό» του καθενός, όπως και στην ανάγκη να προσεγγίσουμε τον εαυτό μας πολύ- και δια-πολιτισμικά. Με αφετηρία αυτήν την παραδοχή, κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας μας με οποιονδήποτε «άλλο», αυτό που συμβαίνει θα μπορούσε να ιδωθεί ως μια συνάντηση δύο διαφορετικών όσο και πολύπλοκων «μικροπολιτισμών». Στο μεσοεπίπεδο, λοιπόν, της Συμβουλευτικής μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στη συνάντηση αυτή στην ουσία *συναντώνται* δυο διαφορετικές και πολυπολιτισμικές ταυτότητες ή 'μικροκουλτούρες': εκείνη του συμβούλου με εκείνη του συμβουλευόμενου.

Οι μικροπολιτισμοί αυτοί έχουν διαφορές και ομοιότητες μεταξύ τους. Σε κάθε περίπτωση, ο σύμβουλος θα πρέπει, ιδεωδώς τουλάχιστον, και αναγνωρίζοντας ήδη την πολυπλοκότητα του 'πολιτισμού' σε μικροεπίπεδο, να διαθέτει στην ατομική Συμβουλευτική μια δια-πολιτισμική προσέγγιση την οποία να εφαρμόζει τόσο στον ίδιο του τον εαυτό όσο και στο διαφορετικό 'άλλο'. Εννοείται ότι η πολυπλοκότητα αυτή αυξάνει στην ομαδική Συμβουλευτική, οπότε έχουμε συνάντηση διαφορετικών μικρόκοσμων, δηλαδή ατόμων που χαρακτηρίζονται από την 'πολυπολιτισμικότητα' του εαυτού. Οι βασικές δεξιότητες Συμβουλευτικής²¹, άλλωστε, μια τέτοια διαπολιτισμική προσέγγιση προτείνουν στην ουσία: (α) τον «άνευ όρων σεβασμό του 'άλλου'», με προϋπόθεση τον αυτοσεβασμό, (β) την «αποδοχή του 'άλλου'», με προϋπόθεση την αυτοαποδοχή, και (γ) την *ετεροσυναίσθηση / ενσυναίσθηση* ως προσπάθεια για κατανόηση του κόσμου αναφοράς του 'άλλου', με προϋπόθεση την ενσυναίσθηση του εαυτού μας. Ωστόσο, και άλλες δεξιότητες, τι άλλο προϋποθέτουν απο μια ουσιαστικά *διαπολιτισμική οπτική*; Μέσα από τους πίνακες 1, 2 και 3 που ακολουθούν, ας θυμηθούμε κάποια στοιχεία των βασικών αυτών δεξιοτήτων μέσα από ενδεικτικά ερωτήματα που σχετίζονται με την αυτοαξιολόγηση του συμβούλου σε προσωπικές δεξιότητες και ας δώσουμε τις δικές μας απαντήσεις στο ερώτημα που διατυπώθηκε πιο πάνω.

²¹ Μια αναλυτική συζήτηση στο θέμα των δεξιοτήτων παρουσιάζουμε στο Κοσμίδη-Hardy *et al.* (1996), Κοσμίδη-Hardy (2004α, 2004β).

Πίνακας 1.

Α.	<i>ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΧΩΡΙΣ ΟΡΟΥΣ & ΑΠΟΔΟΧΗ</i> <i>(Κοσμίδου-Hardy et al,1996)</i>
1	Έχω αποδεχθεί την αξία της ατομικότητας και μοναδικότητας του άλλου ατόμου;
2	Είχα διαρκώς στο νου μου ότι έχει το δικαίωμα να είναι διαφορετικός/ή από εμένα ή από τα δικά μου πρότυπα;
3	Κατάφερα να μην ενοχλούμαι από τη διαφορετικότητά του αυτή;

Πίνακας 2.

Β.	<i>ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ (ό.π.)</i>
1	Προσπάθησα να μπω στη θέση του άλλου προσώπου, να δω, δηλαδή, τον κόσμο όπως αυτός/ή τον βλέπει, να νιώσω αυτό που νιώθει, να σκεφτώ με το δικό του/της τρόπο ...;
2	Απέφυγα τις αξιολογικές κρίσεις και τα σχόλια;
3	Προσπάθησα ώστε όσα είπα ή ρώτησα να μη βρίσκονται έξω από το δικό του/της πλαίσιο αναφοράς και να μην περιέχουν το παραμικρό στοιχείο ψυχολογικής απειλής;

Πίνακας 3.

Γ.	<i>ΣΤΑΣΕΙΣ & ΑΞΙΕΣ</i> <i>(Κοσμίδου-Hardy (1997, σ. 300)</i>
1	Συνειδητοποιώ και εφαρμόζω στην πράξη τις προσωπικές παραδοχές, τις πεποιθήσεις μου και την προσωπική μου θεωρία γενικότερα;
2	Εξερευνώ τις αξίες, τα στερεότυπα και τις στάσεις μου;
3	Συνειδητοποιώ και αποφεύγω πιθανές τάσεις για διάκριση των άλλων (ως προς τη φυλή, την κοινωνική τάξη, το φύλο και την ηλικία);
4	Κατανοώ ιστορικά, γεωγραφικά, πολιτισμικά και γενικότερα πολιτικά ζητήματα με ευρύτητα;
5	‘Διαβάζω’ τα κοινωνικά ζητήματα κριτικά με στόχο και τη δική μου παρέμβαση για κοινωνικές αλλαγές;

2.3. Το Μακρο-επίπεδο

Η Συμβουλευτική είναι ένα ζωντανό κοινωνικό εγχείρημα το οποίο βρίσκεται σε διαρκή πορεία εξέλιξης, όπως σε εξέλιξη βρίσκεται και η ίδια η ζωή. Στην εξελικτική της αυτή πορεία η Συμβουλευτική είναι ανάγκη να εξετάζεται σε σχέση με το κοινωνικοιστορικό, πολιτικοοικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται και το οποίο επηρεάζει τον άνθρωπο, διαμορφώνει τις ανησυχίες, τις στάσεις και τις προσδοκίες του.

Παραδείγματος χάριν, η ψυχοδυναμική Συμβουλευτική έχει ρίζες στο 19ο αιώνα²². Η ψυχοδυναμική προσέγγιση (π.χ. Freud, Adler, Klein, Winnicott) αναπτύχθηκε σε μια "μεσοαστική, πατριαρχική, ιεραρχική, και σχετικά καταπιεσμένη, συναισθηματικά και σεξουαλικά, ιατρική κουλτούρα της Κεντρικής Ευρώπης" (Wolfe *et al* 1990, σ.9). Επίσης, η ανθρωπιστική προσέγγιση και η τάση για αυτοπραγμάτωση αναδύθηκε και προωθήθηκε στη δεκαετία του 1950 και 1960 στον κόσμο της Καλιφόρνιας που χαρακτηριζόταν από ευμάρεια, που είχε αρκετό ελεύθερο χρόνο και διακρινόταν για την αισιοδοξία του. Θα συμφωνήσουμε, βέβαια, ότι, σύμφωνα και με την κλίμακα αναγκών του Μάσλοου, το να προσπαθεί κανείς να οδηγηθεί στην αυτοπραγμάτωση (Maslow, 1962) είναι μάλλον ευκολότερο για κάποιον που είναι ευκατάστατος, που ζει σε ένα περιβάλλον ευχάριστο και που έχει ένα ικανοποιητικό επάγγελμα, παρά για κάποιον που είναι άνεργος, που αντιμετωπίζει προβλήματα επιβίωσης και ζει σε ένα κόσμο χαοτικό και απρόβλεπτο.

Σήμερα ζούμε σε εποχή που χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα, ρευστότητα και ραγδαίες αλλαγές. Το μέλλον δείχνει να έρχεται καταπάνω μας πριν μπορέσουμε να το προβλέψουμε και να ετοιμαστούμε κατάλληλα. Γι' αυτό και μας αιφνιδιάζει. Θεωρούμε ότι αιτία του αιφνιδιασμού μας είναι η γενικότερη τάση να ασκούμε έλεγχο στο περιβάλλον με βάση πρότυπα του παρελθόντος. Ωστόσο, η τάση να περιμένουμε το μέλλον στηριζόμενοι σε τέτοια πρότυπα δεν βοηθάει, αφού το μέλλον δεν φαίνεται να είναι μια ιστορία που επαναλαμβάνεται, αλλά μάλλον ένα σενάριο οι εκδοχές του οποίου μας δημιουργούν συχνά αυτό που ο Toffler έχει αποκαλέσει 'σοκ'. Σύμφωνα μάλιστα με τον Άγγλο φιλόσοφο Alfred North Whitehead, το μέλλον πρέπει να παραμείνει τρομακτικό και οποιοσδήποτε δομές επινοούνται από μια κουλτούρα στην επιδίωξή της να αναβάλει την ανησυχία για το τρομακτικό άγνωστο, καταστρέφουν ακριβώς την ίδια αυτή κουλτούρα²³.

Γνωρίζουμε καλά ότι ένα βασικό στοιχείο που θεωρείται σημαντικό για κάθε σύμβουλο είναι η θεωρητική του ενημέρωση. Αυτή η ενημέρωση σχετίζεται άμεσα, ή πρέπει να σχετίζεται, και με το διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικοιστορικό σκηνικό και με τη φύση της γνώσης στο πλαίσιο αυτό. Η γνώση αλλάζει και εξελίσσεται και θα ήταν ατυχές να πιστεύαμε ότι η Συμβουλευτική, ως επιστημολογικός χώρος, μπορεί να παραμένει άκαμπτη ή να περιορίζεται μόνο σε θεωρίες Ψυχολογίας. Αντίθετα, η Συμβουλευτική χρειάζεται διεπιστημονική προσέγγιση, με βάση και την εξέλιξη των επιστημών σε κάθε εποχή.

Ένα βασικό για τη διαπολιτισμική Συμβουλευτική πεδίο γνώσης σχετίζεται με το χώρο των πολιτισμικών μελετών (cultural studies). Μια άλλη επιστημολογική περιοχή που θεωρούμε ότι σχετίζεται άμεσα με τη Συμβουλευτική είναι η μελέτη της επικοινωνίας, ιδιαίτερα μάλιστα στη σημερινή εποχή της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, η οποία ασκεί τεράστια επιρροή στη διαμόρφωση της προσωπικής και της πολιτισμικής ταυτότητας, αλλά και του μέλλοντος του κόσμου.

²² Αναλυτική συζήτηση για τα θέματα αυτά παρουσιάζεται στο Κοσμίδου-Hardy, (1991).

²³ Αναλυτικά αναφερόμαστε στα ζητήματα αυτά στο Κοσμίδου-Hardy (1991, 1996, 2000).

Διαπιστώνουμε ήδη σήμερα μια ουσιαστική αλλαγή στις έννοιες του *χώρου* και του *χρόνου*. Υποστηρίζεται ότι οι καινούργιες ταχύτητες στις δραστηριότητες της ζωής και της επικοινωνίας δείχνουν σαφώς πως ο χρόνος έχει εκμηδενίσει το χώρο. Ο Harvey (1989) ονομάζει τη διαδικασία αυτή "χωροχρονική συρρίκνωση". Η ταχύτητα, αλλά και η χρονική συρρίκνωση, εισβάλλουν στην κουλτούρα -μέσα από τα ΜΜΕ, τις μεταφορές, τα ταξίδια και τον τουρισμό- και προκαλούν μια γενικευμένη κινητικότητα. Αυτή η κινητικότητα δεν αφορά μόνον στα μετακινούμενα εμπορεύματα ή αντικείμενα. Τα ίδια τα υποκείμενα γίνονται πιο κινητικά (mobile) ή εκ-τοπίζονται (dis-located)²⁴ από το συνηθισμένο τους χώρο. Καθώς, όμως, τα αντι-ή υπο-κείμενα κινητο-ποιούνται, προοδευτικά αποστασιοποιούνται ή χάνουν την υλική τους υπόσταση και γίνονται απλώς σύμβολα (σημεία) (Waters, 1995).

Επομένως, η χωροχρονική συρρίκνωση φαίνεται να συρρικνώνει το υποκείμενο, καθώς και διαδικασίες όπως είναι εκείνη της Συμβουλευτικής και της διδακτικής/μαθησιακής συνάντησης η οποία, μέσα από τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, τείνει να γίνει λιγότερο διυπο-κειμενική και άμεσα συνδιαλεκτική. Ας θυμηθούμε, για παράδειγμα, την προώθηση της εξ αποστάσεως μάθησης με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας και, στην περίπτωση μας, την εξ αποστάσεως Συμβουλευτική και την τηλεδιαχείριση ακόμη και προσωπικών προβλημάτων.

Επιπλέον, στο μακρο-επίπεδο του πολιτισμού, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε, ειδικά στην εποχή μας, τις παγκόσμιες τάσεις που παρατηρούνται κατά την αλληλεπίδραση των λαών. Ένα σημαντικό ζήτημα που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη σήμερα είναι η τάση για παγκοσμιοποίηση, για μετάβαση από το 'εθνικό εγώ' στο οικουμενικό 'εμείς' και για συγκρότηση όλο και μεγαλύτερων, υπερεθνικών συνόλων. Στο πλαίσιο της τάσης αυτής, τα γεωγραφικά σύνορα φαίνεται να ρευστοποιούνται, ενώ η έννοια του κράτους χάνει την ισχύ της σιγά σιγά και οι τοπικές κουλτούρες τείνουν να αφομοιωθούν από την έννοια μιας παγκόσμιας οικουμενικής κουλτούρας²⁵. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο στο πλαίσιο της τάσης αυτής είναι η προσπάθεια για ομοιογενοποίηση των υποσυστημάτων που συναπαρτίζουν το παγκόσμιο υπερσύστημα. Η τάση αυτή για ομογενοποίηση, βέβαια, συναντά σοβαρές αντιστάσεις από τις τοπικές κουλτούρες, οι οποίες φαίνεται να απειλούνται από αυτό που βλέπουν ως προσπάθεια για αφομοίωσή τους από τις κουλτούρες των 'ισχυρών' τους *σημαντικών άλλων* και για συνακόλουθη εξαφάνισή τους.

Η συνειδητοποίηση, η επίγνωση και η ενημέρωση του συμβούλου πάνω στις ευρύτερες κοινωνικές πιέσεις και εξελίξεις θεωρούμε ότι είναι μια εκ των ουκ άνευ προϋπόθεση κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο άτομο που βρίσκεται απέναντί της. Η ενημέρωση του συμβούλου, όπως ήδη υποστηρίχθηκε, δεν πρέπει να είναι άκριτη και παθητική αλλά, αντίθετα, κριτική και ενεργητική με στόχο τη δική του παρέμβαση στα κοινά για ένα κόσμο καλύτερο και, βεβαίως, για την ουσιαστικότερη κατανόηση του μικρόκοσμου του συμβουλευόμενου ο οποίος επηρεάζεται από τις δυνάμεις του μακρόκοσμου που τον περιβάλλει (βλ. και σχ. 4).

²⁴ Αναλυτικότερα, Usher, R. (2004).

²⁵ Αναφερόμαστε αναλυτικότερα στο θέμα αυτό και στο Κοσμίδη-Hardy (2000).

Σχήμα 6.

Αναφερθήκαμε σύντομα σε ζητήματα της Συμβουλευτικής που σχετίζονται με το θέμα του πολιτισμού σε τρία επίπεδα: μικροεπίπεδο, μεσοεπίπεδο και μακροεπίπεδο. Τα επίπεδα αυτά, σε σχέση πάντα και με τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στις έννοιες άτομο-κοινωνία, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να τα δούμε αποσπασματικά. Όπως φαίνεται και στο σχήμα 1, όλα σχετίζονται μεταξύ τους και ο επαγγελματίας σύμβουλος, για να μπορέσει να κατανοήσει καλύτερα το συμβουλευόμενο και να τον στηρίξει σε μια ουσιαστική, όσο και κριτική, πορεία αυτοεξερεύνησης και δια βίου ανάπτυξης, χρειάζεται να συνειδητοποιήσει τη σημασία και τη σχέση και των τριών παραγόντων.

3. Διαπολιτισμική Συμβουλευτική και προσωπική ανάπτυξη:

Ο ρόλος της Αυτογνωσίας και της Κοινωνιογνωσίας

Για την προσωπική ανάπτυξη του ατόμου δύο παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο: (α) η αυτογνωσία του (στο μικροεπίπεδο, μεσοεπίπεδο), και (β) η κριτική κοινωνιογνωσία (στο μακροεπίπεδο). Όπως ήδη αναφέρθηκε στο υποκεφάλαιο το σχετικό με το 'μικροεπίπεδο' του πολιτισμού, η ανάπτυξη της αυτογνωσίας των ατόμων επιτυγχάνεται, κυρίως, μέσα από ένα συνειδητό δρόμο αυτοπαρατήρησης, αυτοεξερεύνησης και ανάπτυξης. Ο δρόμος αυτός είναι συνήθως ο 'λιγότερο ταξιδεμένος' (Φροστ, 1916) και είναι καθαρά προσωπικός και μοναδικός για καθεμιά ξεχωριστή ανθρώπινη ύπαρξη. Είναι όμως και ένας 'δρόμος' στην ουσία πολιτικός, που οδηγεί και στην ανάπτυξη του συλλογικού, ή και του 'εθνικού εγώ', αλλά και του οικουμενικού 'εμείς'²⁶. Μια τέτοια ανάπτυξη είναι προϋπόθεση για το άνοιγμα στο διαφορετικό, στο άλλο (άλλους ανθρώπους) ή στο Άλλο (άλλες κουλτούρες, άλλους πολιτισμούς), για την επικοινωνία μαζί του, για την αλληλοαποδοχή και, τελικά, για την υγιή συνένωση και συνύπαρξη.

Άλλωστε, αν εξετάσει κανείς τις σημερινές εξελίξεις σε διαφορά επίπεδα -για παράδειγμα, στον κόσμο των φυσικών φαινομένων και στις σύγχρονες ανακαλύψεις από τον κόσμο των θετικών επιστήμων, της σύγχρονης Ιατρικής, καθώς και στον κόσμο των ψυχικών φαινομένων και στις εξελίξεις της σύγχρονης Ψυχολογίας και Συμβουλευτικής διαπιστώνει ότι μια νέα αντίληψη για τα φαινόμενα και τη ζωή αναδύεται, όλο και περισσότερο, τα τελευταία χρόνια. Αυτή είναι η κίνηση προς τη θεώρηση του όλου και όχι προς την αποκλειστική και αποσπασματική αντιμετώπιση

²⁶ Το θέμα αυτό παρουσιάστηκε αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1994).

των επιμέρους στοιχείων του. Είναι μια κίνηση που τείνει προς τη σύνθεση, προς τη συνένωση, προς τη συλλογικότητα, προς το 'εμείς', απομακρυνόμενη από το 'εγώ', από το ναρκισσιστικό ατομικισμό και την αποξένωση. Θεωρούμε ότι στο πλαίσιο αυτής της γενικότερης κίνησης θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσεται και η κίνηση προς την ένωση των λαών της γης σε μια νέα, παγκόσμια κουλτούρα.

Η κριτική κοινωνιογνωσία του ατόμου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να μπορεί αυτό να αναλύει κριτικά και ενεργά τα δρώμενα στο σημερινό διευρυμένο κόσμο. Μέσα από μια τέτοια κριτική και συνειδητοποιημένη προσέγγιση, είναι δυνατόν να διαπιστώσει κανείς ότι, πίσω από το διαφορετικό, δεν κρύβεται πάντα κατανάγκην κάποια απειλή, κάποια προσπάθεια επιβολής του προς τους άλλους με την πρόθεση να τους εκμεταλλευτεί. Μια τέτοια στάση είναι απαραίτητη για την προώθηση γνήσιων σχέσεων και επικοινωνίας, όπως είναι απαραίτητη και για τον εντοπισμό μιας ενδεχόμενης υπαρκτής απειλής, καθώς και για τον καθορισμό της περαιτέρω στάσης προς αυτή την απειλή, που είναι όμως τώρα πια συγκεκριμένη, καθορισμένη και δικαιολογημένη, στηριγμένη με επιχειρήματα, χωρίς να αποτελεί, ενδεχομένως, άκριτη αντίδραση προς ό,τι το διαφορετικό, το ξένο, το *άλλο*. Βασική προϋπόθεση, όμως, για την ανάπτυξη τέτοιων γνήσιων σχέσεων είναι η ανάπτυξη και η ενίσχυση της προσωπικής ταυτότητας.

Με την ενίσχυση της προσωπικής –όπως και της εθνικής– ταυτότητας σε σχέση με τη διαπολιτισμική επικοινωνία σε μακροεπίπεδο λαών, αναπτύσσει κανείς μια διάθεση κοσμοπολίτικη που μπορεί να τον οδηγήσει στο άνοιγμα των στενών ορίων και συνόρων του προς το ξένο, προς το διαφορετικό, πάνω στο οποίο συνήθως προβάλλει όλες εκείνες τις ιδιότητες που κατά βάθος φοβάται. Αντίθετα, το υποκείμενο αναπτύσσει διάθεση για επικοινωνία με το *άλλο*. Η αίσθηση ασφάλειας που το χαρακτηρίζει ως κοσμοπολίτη, βέβαια, δεν οδηγεί στην άνευ όρων παράδοσή του στο διαφορετικό ή στο καινούργιο. Αντίθετα, όπως υποστηρίζει και ο Hannerz (1990: 240), ο κοσμοπολίτης "μπορεί να αγκαλιάσει την ξένη κουλτούρα, χωρίς να δεσμεύεται από αυτήν. Σε κάθε στιγμή γνωρίζει πού είναι η "έξοδος". Γνωρίζει με άλλα λόγια πώς να προστατεύσει το εγώ του από την απορρόφησή του από το *άλλο*, όταν διαβλέψει τις επεκτατικές διαθέσεις του.

Στη Συμβουλευτική, λοιπόν, η ενημέρωση του συμβούλου πάνω σε θέματα ψυχολογίας και γενικών εννοιών κοινωνιολογίας δεν αρκεί. Απαιτείται παράλληλα κριτική και, θα μπορούσαμε να πούμε όχι απλά εκλεκτική, αλλά συνθετική, προσέγγιση των θεωριών αυτών. Παράλληλα, απαιτείται η κριτική κοινωνική ενημέρωση του συμβούλου και ιδιαίτερα η ενημέρωσή του σε θέματα πολιτισμικών μελετών, αφού το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται και ζουν τα μέλη μιας κοινότητας παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή τους, όπως και στη δημιουργία των προβλημάτων τους. Η επικέντρωση του συμβούλου σε ενδεχόμενα προβλήματα του συμβουλευόμενου ως προερχόμενα από τη δική του αποκλειστική ανικανότητα να αντιμετωπίσει τη ζωή και τον κόσμο και η προσπάθειά του να τα προσεγγίσει στηριζόμενος μόνο σε γνώσεις ψυχολογίας, οι οποίες μάλιστα θεωρεί ότι έχουν παγκόσμια ισχύ και εγκυρότητα, αποκαλύπτει μια σκληρά μοντέρνα οπτική. Η μοντέρνα αυτή οπτική, τελικά, με την αποκλειστική έμφαση στην ελευθερία, την υπευθυνότητα και την αυτονομία του υποκειμένου που αναζητεί οπωσδήποτε την *Αλήθεια* και το *Καλό*, έχει συμβάλει στην ανάπτυξη του ατομικισμού που χαρακτηρίζει την εποχή μας, σε μια αλλοτριωτική ανταγωνιστικότητα και στην αποξένωση του ανθρώπου τόσο από τον εσωτερικό, όσο και από τον εξωτερικό του, 'οίκο'. Τέλος, επισημαίνουμε ότι η απουσία ενημέρωσης του συμβούλου σε θέματα άλλων πολιτισμών είναι δηλωτική της μοντέρνας αντίληψης ότι ο δικός του

πολιτισμός είναι ποιοτικά ανώτερος από άλλα είδη πολιτισμών και θα πρέπει να προωθηθεί, έστω και επιθετικά, σε όλο τον κόσμο.

Το ζήτημα αυτό έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται σε πιο σύγχρονες και κριτικές προσεγγίσεις σε ζητήματα της Συμβουλευτικής. Σε αυτό το πλαίσιο, για παράδειγμα, αυτό που αποκαλείται *Φεμινιστική Συμβουλευτική*, θεωρείται 'ανοιχτό ερώτημα'²⁷. Η Φεμινιστική οπτική στη Συμβουλευτική χρειάζεται να βελτιωθεί και να εξελιχθεί υιοθετώντας μια περισσότερο ολική και κριτική προσέγγιση των πραγμάτων που αμφισβητεί θεωρητικές προσεγγίσεις που θεωρούνται άκριτα ως δεδομένες και αναλλοίωτες. Η πρόκληση στην προσέγγιση αυτή προέρχεται από μια μεταμοντέρνα, όσο και κριτική, θεώρηση του ζητήματος αυτού. Στο πλαίσιο αυτό, η μεταμοντέρνα φεμινιστική οπτική αναγνωρίζει το γεγονός ότι η γνώση και η θεωρία δεν είναι ποτέ ουδέτερες και ότι, επομένως, οι ερευνητές και οι άνθρωποι της πράξης στο χώρο αυτό δεν νομιμοποιούνται να αγνοούν ουσιαστικά ζητήματα που σχετίζονται με τη διαφορά και να γενικεύουν το ζήτημα του τι σημαίνει να είσαι γυναίκα. Αντίθετα, η κριτική προσέγγιση σε μια φεμινιστική οπτική απαιτεί τη συνολική θεώρηση του ζητήματος της διαφοράς και της ανισότητας: για παράδειγμα, της κοινωνικής τάξης, της φυλής, της εθνικότητας, της ηλικίας.

Αυτό που συχνά συμβαίνει είναι ότι ο σύμβουλος αγνοεί το ρόλο και τη σημασία του πολιτισμικού εσωτερικού και εξωτερικού πλαισίου του συμβουλευόμενου και παίρνει ως δεδομένο το δικό του μόνο πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο, συνήθως, δεν προβληματοποιεί, παραγνωρίζοντας έτσι τη σχέση του 'εσωτερικού' με το 'εξωτερικό'. Μάλιστα, έχει ήδη ασκηθεί η κριτική (βλ., για παράδειγμα, Masson 1990, Κοσμίδου-Hardy 1992) ότι η σχέση στη Συμβουλευτική είναι μια σχέση εξουσίας. Είναι δε γνωστή η θέση του Foucault (1995) για τη σχέση ανάμεσα στη γνώση και την εξουσία²⁸.

Γενικότερα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στη Συμβουλευτική εμφανίζεται συχνά άκριτη επιβολή των 'πολιτισμικών όρων' της κυρίαρχης ιδεολογίας και προσπάθεια προσαρμογής του συμβουλευόμενου στο δρόμο που εντάσσεται στο πολιτισμικό πλαίσιο αποδοχής του συμβούλου το οποίο φαίνεται να θεωρείται 'υγιές'. Θεωρούμε λοιπόν απαραίτητο ο σύμβουλος όχι απλά να είναι ανοιχτός στο διαφορετικό πολιτισμικό 'άλλο' και να έχει πλούσιες διαπολιτισμικές εμπειρίες, αλλά να μελετά σε βάθος τις αλλαγές στο σύγχρονο κοινωνικο-πολιτισμικό σκηνικό, τις συνέπειες των αλλαγών αυτών και να διαμορφώνει ανάλογα τη στάση του μέσα από την κριτική, διαπολιτισμική, κοινωνική του ενημέρωση και τη γνήσια αυτογνωσία.

Αν συμφωνήσουμε με την παραπάνω συλλογιστική, τότε θα πρέπει να δούμε πώς είναι δυνατόν να επιτευχθεί η αυτογνωσία και η κριτική κοινωνιογνωσία των μελών κάθε ανθρώπινης κοινότητας. Για την επίτευξη ενός τέτοιου σχεδίου απαιτούνται ειδικά προγράμματα τόσο στο πλαίσιο της παιδείας, όσο και στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής, ιδιαίτερα μάλιστα της κριτικής αναπτυξιακής Συμβουλευτικής²⁹. Βασικό στοιχείο για ένα τέτοιο εγχείρημα είναι η διαπολιτισμική προσέγγιση ενός συγκεκριμένου ζητήματος όπως είναι η Συμβουλευτική, η αναγνώριση της σημερινής πολυπλοκότητας που έχει αναδυθεί με την κατάρρευση του μοντερνισμού και της τάσης για επιβολή μιας και μόνης κουλτούρας ως καθολικής και παγκόσμιας, όπως και η αναγνώριση του δικαιώματος των άλλων πολιτισμικών οντοτήτων να είναι διαφορετικές. Στο πλαίσιο μιας κριτικής προσέγγισης, λοιπόν, η διαπολιτισμική οπτική είναι απαραίτητο στοιχείο της

²⁷ Βλ., π.χ., Marecek and Cravetz (1998), Sue and Heenan (1998), Seu, (2000).

²⁸ Αναλυτικότερα αναφερόμαστε στο ζήτημα αυτό και στο Kosmidou-Hardy et Marmarinos (2001), Κοσμίδου-Hardy και Μαρμαρινός (2005).

²⁹ Αναφερόμαστε αναλυτικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδου-Hardy (1992, 1995).

ουσιαστικής Συμβουλευτικής. Επομένως, η δημιουργία ενός ‘πεδίου’ Συμβουλευτικής το οποίο –περιχαρακώνοντας τον εαυτό– ‘βαπτίζεται’ ως *Διαπολιτισμική* Συμβουλευτική και το οποίο, ενδεχομένως, αναπτύσσεται για στενά επαγγελματικούς λόγους, μάλλον δημιουργεί ερωτηματικά ως προς την ουσία της συμβουλευτικής προσέγγισης, τους στόχους και το ρόλο της.

4. Για τη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική: Συμπερασματικά

Τα παραδοσιακά μοντέλα Συμβουλευτικής βασίζονται σε ένα παράδειγμα (*paradigm*), σε ένα θεωρητικό πλαίσιο δηλαδή, που είναι δυτικής πολιτισμικής προέλευσης και, ως προς τις αρχές του, έχει υποστεί σε μεγάλο βαθμό την επίδραση του θετικισμού. Επομένως, οι σύμβουλοι δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση για να δουν ουσιαστικά τον άνθρωπο μέσα από το δικό του πολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς – σε όλα τα επίπεδα πολιτισμού στα οποία αναφερθήκαμε και ιδιαίτερα, βεβαίως, στο μακροεπίπεδο. Μια διαπολιτισμική οπτική, λοιπόν, δεν κάνει κάτι ‘άλλο’ από το να δίνει έμφαση στη σημασία της κατανόησης των τρόπων με τους οποίους ζητήματα προέλευσης, που σχετίζονται με την κουλτούρα και με τη φυλή, επηρεάζουν τη συμβουλευτική σχέση. Η θεώρηση αυτών των παραγόντων απουσιάζει, συνήθως, ως κεντρικό ζήτημα από τα προγράμματα εκπαίδευσης συμβούλων. Αναφερθήκαμε σε σχετικό πίνακα (πίνακας 3) σε βασικές *στάσεις και αξίες* που χρειάζεται να αναπτύξει ο σύμβουλος για να αξίζει πράγματι τον τίτλο που του αποδίδεται και που διεκδικεί. Αναφερθήκαμε, επίσης, στο ζήτημα βασικών δεξιοτήτων Συμβουλευτικής (πίνακες 1 και 2), αλλά και του σημαντικού θέματος της *κριτικής αυτογνωσίας* – *κοινωνιογνωσίας* στο πλαίσιο του κριτικού και αναπτυξιακού μοντέλου που προτείνουμε. Στη σχετική με το θέμα της *Διαπολιτισμικής* Συμβουλευτικής βιβλιογραφία³⁰ αυτά τα στοιχεία έχουν αρχίσει να αναγνωρίζονται ως σημαντικοί όροι που τη δια-χωρίζουν από τις συνήθεις προσεγγίσεις Συμβουλευτική. Συγκεκριμένα, οι γνώσεις και οι δεξιότητες που αναγνωρίζεται ότι πρέπει να έχει ο *διαπολιτισμικός* σύμβουλος περιλαμβάνουν:

- Συνειδητοποίηση της θεωρίας και των παραδοχών του που επηρεάζουν τη συμβουλευτική διαδικασία, ιδιαίτερα εκείνων των παραδοχών που σχετίζονται με το ‘δίδυμο’ άτομο/κοινωνία.
- Κατανόηση του γεγονότος ότι παράγοντες που σχετίζονται με το μακροεπίπεδο της συμβουλευτικής σχέσης (η φυλή, η εθνικότητα, η κουλτούρα, η κοινωνική τάξη, κτλ.) επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ταυτότητας, των επαγγελματικών επιλογών και των ψυχολογικών προβλημάτων και/ή διαταραχών.
- Συνειδητοποίηση των προκαταλήψεων, των στάσεων, των στερεοτύπων του.
- Συνειδητοποίηση της δικής του πολιτισμικής ιστορίας και γνώση σχετική με άλλες κουλτούρες.
- Ουσιαστική γνώση πάνω στο θέμα της ιστορικής εξέλιξης του ρατσισμού και της καταπίεσης που έχουν υποστεί άτομα με διαφορετική πολιτισμική προέλευση.
- Ικανότητα να συσχετίζει τις δικές του απόψεις και στάσεις με εκείνες των ατόμων που συναντά στη συμβουλευτική σχέση και που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικά πλαίσιο.
- Αναγνώριση των ορίων ως προς τη γνώση και τις δεξιότητες που διαθέτει.
- Άνοιγμα στο διαφορετικό, στο *άλλο* και ικανότητα να αναθεωρήσει τις απόψεις και τις στάσεις του σε πολιτισμικά ζητήματα.

³⁰ Π.χ. Ponterotto *et al* (1995), Sue *et al* (1995), Mohamed (2000).

- Ικανότητα να λειτουργεί στο πλαίσιο ποικίλων πολιτισμικών με διάθεση κοσμοπολίτικη.

Διαπολιτισμική Συμβουλευτική λοιπόν; Συμβουλευτική ως Επικοινωνία; Κριτική, Επικοινωνιακή Συμβουλευτική; Σίγουρα οι όροι είναι αποκαλυπτικοί του επιστημολογικού χώρου που καλύπτει κάποιος τομέας. Παράλληλα, όμως, με την προβληματοποίηση και την εξέταση των όρων και των λέξεων από σημειολογική και επιστημολογική σκοπιά, χρειάζεται κριτική εξέταση του συνολικού έργου της Συμβουλευτικής στη σημερινή εποχή έτσι, ώστε αυτή να συμβάλλει ουσιαστικά σε μια οικολογική προσέγγιση του ανθρώπου και του κόσμου και στη χάραξη ενός οικολογικού 'δρόμου' για την κίνηση από το αποξενωμένο και/ή ναρκισσιστικό προς το ώριμο εγώ, όπως και στην κίνηση από το 'εθνικό εγώ' που είναι ασφυκτικά κλεισμένο στον εαυτό του προς το παγκόσμιο και οικουμενικό 'εμείς'³¹.

Στο πλαίσιο αυτής της κριτικής μας προσέγγισης θεωρούμε σκόπιμο να θέσουμε την ακόλουθη ερώτηση: γιατί, άραγε, παρατηρείται σήμερα μια συστηματική τάση να διαχωρίζεται η Συμβουλευτική σε επιμέρους τομείς ή κλάδους; Παρα-δείγματα τέτοιου τύπου διαχωρισμού είναι η Φεμινιστική Συμβουλευτική, η Επαγγελματική Συμβουλευτική, όπως και η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική. Θεωρούμε ότι αυτή η άκρατη αποσπασματικότητα της Συμβουλευτικής μάλλον αποκαλύπτει την επιφανειακή προσέγγιση του χώρου αυτού με πιθανό στόχο την επαγγελματοποίησή του και την ανάπτυξη ειδικοτήτων Συμβούλων. Αυτό συμβαίνει σε μια εποχή που τα πανεπιστήμια θέτουν ως βασικότερο στόχο τους τη δική τους βιωσιμότητα μέσα από την παραγωγή επαγγελματιών και ειδικοτήτων και, στη συνέχεια, μέσα από την εξασφάλιση θέσεων εργασίας για τους αποφοίτους τους. Επομένως, μιλάμε για την απομάκρυνση από το ουσιαστικό νόημα της Συμβουλευτικής και του στόχου της που είναι ο *άνθρωπος* ως όλο. Δικαιολογούνται έτσι τοποθετήσεις όπως είναι, για παράδειγμα, αυτή του Adorno (1967) ο οποίος επεσήμανε ότι: «...Η Συμβουλευτική είναι η αναγκαία γαρνιτούρα αποανθρωποποίησης του ανθρώπου, η ψευδαίσθηση των ανίσχυρων ότι η μοίρα τους είναι στα χέρια τους. Επομένως, αρκετά ειρωνικά, η επιστήμη, μέσα από την οποία ελπίζουν να συναντήσουν τον εαυτό τους τα υποκείμενα, τείνει εκ των ενόντων να τα μετατρέψει σε αντικείμενα».

Γίνονται, επίσης, περισσότερες κατανοητές θέσεις που υποστηρίζουν ότι: «... Πιθανόν τον επόμενο αιώνα οι υπηρεσίες παροχής ψυχολογικής βοήθειας να ασχολούνται περισσότερο με τη βελτίωση της πλειοψηφίας παρά με τη θεραπεία των ψυχολογικών προβλημάτων μιας μειοψηφίας που έχει θιγεί πιο σοβαρά. Αυτό σημαίνει μια κίνηση προς μια ψυχολογία υγείας ... παρά προς μια ψυχολογία ασθένειας» (Nelson-Jones, 1990, σ. 6). Φαίνεται ότι στο χώρο της Συμβουλευτικής χρειάζεται να κινηθούμε από την *Ψυχο-θεραπεία* προς την *Ψυχο-ανάπτυξη* (Kosmidou 1991, Κοσμίδου-Hardy 1991).

Συνεχίζοντας την παραπάνω προβληματική, αναρωτιόμαστε: Ένας φεμινιστικός σύμβουλος³² χρειάζεται διαφορετικά προσόντα και εκπαίδευση ή πράγματι χρησιμοποιεί διαφορετικές διαδικασίες κατά τη Συμβουλευτική που ασκεί σε σύγκριση με έναν διαπολιτισμικό σύμβουλο; Αν δεν είναι έτσι τα πράγματα, τι επιπλέον (ή τι λιγότερο) απαιτεί ο ένας τύπος Συμβουλευτικής από τον άλλο. Αν όχι,

³¹ Αναλυτικά το θέμα παρουσιάσαμε στο Κοσμίδου-Hardy (1994).

³² Στο σημείο αυτό έχει αξία να παρατεθεί το απαισιόδοξο σχόλιο των Ernst και Goodison (1990, σ. 4) ότι « ... Η θεραπεία υποδηλώνει άνδρες θεραπευτές οι οποίοι δηλώνουν στις γυναίκες ότι είναι άρρωστες. Υπονοεί, ακόμη, μια διαδικασία που στοχεύει στην προσαρμογή των γυναικών [και των διαφορετικών 'άλλων'] σε συμβατικούς και περιοριστικούς ρόλους» (το κείμενο στην αγκύλη είναι δική μας προσθήκη).

γιατί παρατηρείται μια προσπάθεια κατακερματισμού της ουσιαστικής Συμβουλευτικής –σύμφωνα με την ανάλυση και τη συζήτηση που προηγήθηκε- σε επιμέρους πεδία και μια τάση πνιγής, σχεδόν, εξειδίκευσης σε έναν τύπο συμβουλευόμενου (π.χ. σε γυναίκες, σε νέους, σε μετανάστες, κτλ); Τι υπάρχει πίσω από αυτήν την τάση ετικετοποίησης των ειδικοτήτων της Συμβουλευτικής, η οποία, συνειδητά ή ασυνείδητα, οδηγεί στην αντίστοιχη ετικετοποίηση και κατηγοριοποίηση των συμβουλευομένων;

Θα κλείσουμε την εισήγηση αυτή με μια πρόκληση για το μέλλον. Υποστηρίζουμε ότι η συμβουλευτική διαδικασία είναι *μία*: ο ουσιαστικά εκπαιδευμένος σύμβουλος, ο οποίος χαρακτηρίζεται από κριτική αυτογνωσία – κοινωνιογνωσία και είναι εξ ορισμού δια-πολιτισμικός, θα είναι εξίσου αποτελεσματικός είτε έχει απέναντί του ένα νέο ή ηλικιωμένο άνθρωπο, μια γυναίκα, έναν άνδρα, μια χριστιανή, μια μουσουλμάνα, μια ελληνίδα, έναν αλβανό ή κάποιον που προέρχεται από διαφορετικό πλαίσιο από το δικό του. Ο επιτυχημένος σύμβουλος, λοιπόν³³, υιοθετεί έτσι κι αλλιώς μια διαπολιτισμική οπτική, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι πολιτισμικές νόρμες επηρεάζουν τη διαμόρφωση του λόγου, αλλά και του τρόπου, με τον οποίο τα άτομα ζητούν βοήθεια, όπως και του τρόπου με τον οποίο θεωρείται κάτι ως ‘προβληματικό’. Επομένως, είναι απλοϊκό και μάλλον ριψοκινδυνευμένο να θεωρεί κανείς ότι ένα μοντέλο δυτικής προέλευσης – Αμερικανικής ή Ευρωκεντρικής θεώρησης των πραγμάτων- θα μπορεί να βοηθήσει πράγματι άτομα με διαφορετική πολιτισμική προέλευση. Για παράδειγμα, όπως αναφέρει και η Mohamed (2000, σ. 679) στη Δυτική Ινδία τα προβλήματα αντιμετωπίζονται συνήθως στο πλαίσιο της διευρυμένης οικογένειας ή της εκκλησίας μέσα από την επαφή με έναν άνθρωπο πνευματικό που είναι μέρος της κοινότητας, παρά μέσα από την αναζήτηση βοήθειας από κάποιον άγνωστο.

Αν, λοιπόν, δεν εφαρμόσουμε στην πράξη ένα κριτικό και αναπτυξιακό μοντέλο Συμβουλευτικής που νομιμοποιεί τη θεώρησή μας ως ‘ειδικών’ προκειμένου να στηρίξουμε τον άνθρωπο στην προσπάθειά του να ‘συναντήσει’ τον εαυτό του, να τον αποδεχτεί και να τον αναπτύξει ολικά και αν, αντίθετα, εξακολουθούμε να θεωρούμε τη Συμβουλευτική ως ένα πλαίσιο αμφισβητούμενης κατανόησης και αποδοχής του άλλου με υπηρεσίες, μάλιστα, για τις οποίες πρέπει να πληρώσει³⁴, γιατί να μην αναζητήσει ο ενδιαφερόμενος βοήθεια και στήριξη από ανθρώπους που μπορούν να του προσφέρουν αυτή την υπηρεσία δωρεάν; Μια ουσιαστική πρόκληση και, ταυτόχρονα, απάντηση τόσο στο θέμα αυτό, όσο και στην περιοριστική θεώρηση και κατάτμηση που παρατηρείται σήμερα στη Συμβουλευτική, με όλες τις σοβαρές συνέπειες στη δια-μόρφωση των συμβούλων σε σχετικά προγράμματα, αλλά και στον επικίνδυνα απλοϊκό τρόπο με τον οποίο συχνά ασκείται η Συμβουλευτική, είναι το σχόλιο του Rogers³⁵:

Αν καταργούσαμε τον «ειδικό», τον επαγγελματία με τα «πιστοποιητικά», τον «εγκριμένο ψυχολόγο», θα μπορούσαμε να ανοίξουμε το επάγγελμά μας σε μια αύρα φρέσκου αέρα, σε ένα τέτοιο κύμα δημιουργικότητας, που δεν γνώρισε επί πολλά χρόνια.

³³ Αναφερόμαστε αναλυτικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδου-Hardy (1997γ).

³⁴ Στο θέμα αυτό αναφέρεται αναλυτικά ο Masson (1990).

³⁵ Στο Kirschenbaum *et al* (1990).

5. Βιβλιογραφικές παραπομπές

- Adorno, T.** (1967), "Sociology and Psychology (II)". *New Left Review*. **47**: 79-97.
- Assagioli, R.** (1965), *Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques*. New York: Hobbs, Doorman.
- Bimrose** (2000) C. Feltham & I. Horton (eds), *Handbook of Counselling Psychotherapy*. London: Sage.
- Γαλανουδάκη Α., Κοσμίδου Χρ., Σκαύδη Δ. και Τέττερη Ι.**, (1993), "Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση". *Ενημερωτικό Τεύχος Ομάδας Εργασίας ΣΕΠ του Π.Ι.* Αθήνα: Alpha Omega Sciences.
- Ernst, S., & Goodison, L.**, (1990, edn), *In our own Hands: A Handbook of Self-help Therapy*. London: The Women's Press.
- Ferrucci, P.** (1982), *What we May Be: The Visions and Techniques of Psychosynthesis*. Wellingborough, Northamptonshire: Turnstone Press.
- Feltham, C. & Horton, I.** (2000), "Preface" στ. C. Feltham & I. Horton (eds), *Handbook of Counselling Psychotherapy*. London: Sage.
- Foucault, M.** (1995). "Discipline". In: J. D. Faubion (ed.), *Rethinking the Subject: An Anthology of Contemporary European Social Thought*. Oxford: Westview. (60-71).
- Frost, R.** (1916), "The road not taken", στο βιβλίο, *You Come Too*. New York: Henry Holt & Co.
- Gergen, K. J.** (1971), *The Concept of Self*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hannerz, U.**, (1990), "Cosmopolitans and Locals in World Culture". Στο M. Featherstone (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London: SAGE.
- Harvey** (1989),
- Kirschenbaum, H. and Land Henderson, Y.**, (eds) (1990), *The Carl Rogers Reader*. London: Constable.
- Κοσμίδου, Χρ.** (1986), "Έννοια και Περιεχόμενο των Όρων 'Συμβουλευτική' και 'Προσανατολισμός'. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής- Προσανατολισμού*. **1**. 26-35.
- Kosmidou, C.** (1991), *Successful Careers Teachers in Greece: Collaborative Enquiry for a Critical Approach to Careers Education and Guidance*. Ph.D. Thesis: Southampton Uni.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1991), *Αυτογνωσία, Αυτοαντίληψη, Λήψη Απόφασης και Συμβουλευτική*. Σημειώσεις από τις παραδόσεις στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.**, (1992), «Η Συμβουλευτική στο Πανεπιστήμιο: Προς ένα Αναπτυξιακό Μοντέλο;». Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο που διοργάνωσε ο Τομέας Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «*Η Συμβουλευτική στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*». 27 Μαρτίου.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.**, (1994), «Η Αυτογνωσία και η Κριτική Κοινωνική Ενημέρωση ως Προϋπόθεση για τη Μετάβαση από το Εθνικό 'Εγώ' στο Οικουμενικό 'Εμείς'». Εισήγηση στην ημερίδα που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Κρήτης στο Ρέθυμνο (14/4) με θέμα: *Αξίες των Πολιτών και Ευρωπαϊκή Διάσταση*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.**, (1995), «Η Συμβουλευτική ως Επικοινωνία και το Ζήτημα της Εκπαίδευσης και της Προσωπικής Ανάπτυξης Συμβούλων». Εισήγηση στο τρίτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο της Συμβουλευτικής (Σεπτέμβριος) εκπροσωπώντας την ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1996α), «Σύμβουλοι και Θερ-αποντες». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **36-37**.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1996β), «Ένα Αναπτυξιακό Μοντέλο για τον ΣΕΠ: Πολυτέλεια ή αναγκαιότητα;». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997α). «Η Επικοινωνία και οι Σχέσεις στο Διαπολιτισμικό Σχολείο». Στο βιβλίο που εκδόθηκε από τον Γ.Μάρκου με τίτλο: *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*. Αθήνα: ΚΕΔΑ, 256-326.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997β), «Η Ζωή είναι Γυναίκα; Ναι στην Ισότητα, Ναι στη Διαφορετικότητα». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **44-45**.

- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997), «Αναζητώντας την Ταυτότητα του Επιτυχημένου Εκπαιδευτικού ΣΕΠ: Υπόθεση Ειδικευσης;». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **40-41**: 112-125.
- Κοσμίδου-Hardy Χρ.** (1999), « Η Συμβολή της Αναπτυξιακής Συμβουλευτικής για την Προώθηση της Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας: Έμφαση στην Κριτική Αυτο-γνωσία και Κοινωνιο-γνωσία του εκπαιδευτικού». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής – Προσανατολισμού*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (2000) «Η Βιωματική Μάθηση και το Υπο-κείμενο: Κριτική προσέγγιση». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **52-53**: 9-12.
- Kosmidou, C. and Usher, R.** (1992), “Experiential Learning and the Autonomous Subject: A Critical Approach”, in D.Wildermeersch & T. Jansen (eds), *Adult Education, Experiential Learning and Social Change: the Postmodern Challenge*. The Hague: VUGA, 77-91.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρυσούλα & Γαλανουδάκη, Α.** (1996). *ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ: ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ. Με Ασκήσεις για την Ανάπτυξη Αυτογνωσίας και Δεξιοτήτων Συμβουλευτικής*. Αθήνα: Ασημάκης.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. και Μαρμαρινός, Ι.** (2000). «Κριτική Αυτογνωσία-Κοινωνιογνωσία και ο Δάσκαλος στο πλαίσιο ενός Μοντέλου για μια Κριτική Παιδαγωγική στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **54-55**: 47-60.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. και Κρίβας Σ.** (2000), «*Το Φύλο και οι Επαγγελματικές Επιλογές: Εκπαίδευση Λειτουργών Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*». Αθήνα. Πακέτο Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών (Training Package). Αναπτύχθηκε στο πλαίσιο Ευρωπαϊκού προγράμματος Leonardo da Vinci. (Βασικοί φορείς στην Ελλάδα: ΙΕΚΕΠ, Π.Ι. ΕΛΕΣΥΠ).
- Kosmidou-Hardy, C. and Marmarinos, J.** (2001), “La Peur de L’ Evaluation: Evaluation de L; Enseignement ou du Sujet?”. *International Review of Education*. **47** (1): 59-75.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (2004α) (επιμ.), «Πρόλογος» στο *Ο Δάσκαλος ως Σύμβουλος: Το γιατί και το πώς*. Αθήνα: ΑΛΦΑ).
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (2004β), «‘Σκέπτομαι, άρα Υπάρχω’; Από τη μόδα της Συναισθηματικής Νοημοσύνης, στην Αναπτυξιακή Συμβουλευτική και την ολική ανάπτυξη του προσώπου», στο Χρ. Κοσμίδου-Hardy, ό.π..
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. και Μαρμαρινός, Ι.** (2005), «Ο φόβος της αξιολόγησης: Από την ερμηνεία των ‘Λόγων’, ‘βήματα’ στην πράξη για την προσωπική και την επαγγελματική ανάπτυξη με στόχο την ‘επένδυση στον άνθρωπο’. Στο Χρ. Κοσμίδου-Hardy (επιμ.), Ποιότητα και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού και των Στελεχών της Εκπαίδευσης: Γνήσιος Διάλογος για την Παιδεία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. (υπό έκδοση)
- Marecek, J. and Cravetz, D.** (1998), “Power and agency in feminist therapy”. Στο I.B. Sue & M.C. Heenan (eds), *Feminism and Psychotherapy. Reflections on Contemporary Theories and Practices*. London: Sage.
- Maslow, A. H.** (1962), “Some basic propositions of a growth and self actualization psychology”. Στο A. W. Combs (ed.), *Perceiving, Behaving, Becoming*. ASCD Year Book, Washington DC.: NEA.
- Patraka, M. V.** (1996), “Spectacles of suffering: Performing presence, absence, and historical memory at U.S. holocaust museums”. Στο E. Diamond (ed.), *Performance & Cultural Politics*. London: Routledge.
- Masson, J.** (1988), *Against Therapy*. Glasgow: Collins.
- McKnight, J.** (1977), “Professionalised service and disabling help”. Στο I. Illich *et al* (eds), *The Disabling Professions*. Boston: Marion Boyars.
- Nelson-Jones, R.** (1990, 2nd edn), *Human Relationship Skills*. London: Cassell.
- Ponterotto, J. G., Casas, J. M., Suzuki L. A. & Alexander, C. M.** (eds) (1995), *Handbook of Multicultural Counselling*: Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sue, D. W., Arredondo, P. & McDavis, R. J.** (1995), Appendix III στο Ponterotto *et al* (eds), ό.π.: 624-644.
- Sue, I.B. & Heenan, M.C.** (eds), (1998), *Feminism and Psychotherapy. Reflections on Contemporary Theories and Practices*. London: Sage. Sue and Heenan (1998),
- Seu, I. B.** (2000), “What is feminist psychotherapy?”, Στο C. Feltham & I. Horton (2000), ό.π.

Usher, R. (2004), (μετάφραση, R. Hardy), “The Dis-located learner: Pedagogy and the subject in the context of the internet and globalisation”. Στο, Κοσμίδου-Hardy (ed.), *Η Πληροφόρηση στην Εποχή της Ψηφιακής Επικοινωνίας: Προς την Αγωγή στα Μ.Μ.Ε. μέσα από το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. NL: Saxion. Περίληψεις Διεθνούς Συνεδρίου που οργάνωσε η Διακρατική Διεπιστημονική Εταιρεία ΣΥ.Ν.Θ.Ε.ΣΗ: *Ο Κύκλος των Εφ-ευρετικών Εκπαιδευτικών*.

Waters, M. (1995), *Globalization*. London: Routledge.

Woolfe, R. Dryden W. and Charles-Edwards D. (1989), “The nature and range of counseling practice”. Στο W. Dryden, D. Charles-Edwards and R. Wolfe (eds), *Handbook of Counselling in Britain*. London: Routledge.